

ISTINA O
„SLUČAJU SAVOLTA“

EDUARDO MENDOSA

Prevela
Jasmina Nikolić
■ Laguna ■

Naslov originala

Eduardo Mendoza

LA VERDAD SOBRE EL CASO SAVOLTA

Copyright © EDUARDO MENDOZA, 1975

Translation Copyright © 2007 za srpsko izdanje, LAGUNA

Dijegu Medini

*Esta obra ha sido publicada con una subvención de la
Dirección General del Libro, Archivos y Bibliotecas del
Ministerio de Cultura de España*

Ovo delo objavljeno je uz pomoć Glavne uprave za knjigu,
arhive i biblioteke Ministarstva za kulturu Španije

*Klasa čije je poroke javno izvrgao
ruglu njegova je sopstvena,
sada izumrla, izuzev,
dugovečnih preživelih poput njega
što pamti njene vrline*

V. H. Odn*

Nemaš se zašto bojati, jer ova stopala i noge
što ih pipaš a ne vidiš, sumnje nema pripada-
ju nekim odmetnicima i banditima koji su na
ovom drveću obešeni; jer ih ovde pravda ima
običaj besiti kad ih uhvati, dvadeset po dvade-
set i trideset po trideset; što mi samo govori
da sam verovatno blizu Barselone.

Servantes
Don Kihot od Manče

* Sa engleskog prevela Branislava Radević-Stojiljković

NAPOMENA

Za sastavljanje nekih delova ove knjige (posebno onih napisanih u obliku novinskih članaka, pisama ili dokumenata) koristio sam, prikladno adaptirane, odlomke iz:

- P. Foix, *hos archivos del terrorismo blanco*
- I. Bo y Singla, *Montjuich, notas y recuerdos históricos*
- M. Casal, *Origen y actuación de los pistoleros*
- G. Núñez de Prado, *hos dramas del anarquismo*
- F. de P. Calderón, *ha verdad sobre el terrorismo*

Što se ostalog tiče, svi likovi, događaji i okolnosti izmišljeni su.

PRVI DEO

I

FOTOSTATSKI FAKSIMIL ČLANKA DOMINGA PAHARITA DE SOTA, * OBJAVLJENOG U NOVINAMA GLAS PRAVDE U BARSELONI DANA 6. OKTOBRA 1917. GODINE

Dokazni dokument, aneks br. 1

*(Prilaže se engleski prevod sudskog tumača
Gusmana Ernandesa de Fenvika)*

Autor ovog članka i onih koji će uslediti prihvatio se posla da u sažetom i pristupačnom obliku otkrije jednostavnim radničkim umovima, čak i najneukijim, one činjenice koje, zbog toga što su predstavljene javnom mnjenju u mutnom i nepovezanom obliku, iza retoričke *camouflage* i obilja cifara svojstvenijih razumevanju i shvatanju učenog čitaoca negoli čitaoca željnog jasnih istina, a ne aritmetičkih začkoljica, još ne poznaju radničke mase koje su, pak, njihove glavne žrtve. Jer samo kada istine zablešte, a najneukiji uzmognu da im pristupe, dostići ćemo u Španiji mesto koje nam sleduje u sastavu

* Špan.: *pajarito de soto* – ptičica iz gaja. (Prim. prev.)

civilizovanih nacija, do čijeg su nas napretka i ujednačenog nivoa uzdigle ustavne slobode, sloboda štampe i opšte pravo glasa. I upravo u ovim trenucima kada naša voljena domovina izlazi iz tame srednjovekovnog mraka i savladava teške vrhove modernog razvoja, dobrim savestima postaju neprihvatljivi mračnjački, protivpravni i kriminalni metodi koji građane vode u očajanje, strah i sram. Stoga neću propustiti priliku da objektivno i nepristrasno, ali odlučno i istinito, ukažem na neopisivo ološko ponašanje izvesnog sektora naše industrije; konkretno, određenog preduzeća od međunarodnog ugleda koje je, daleko od toga da bude klica novih vremena i košnica u kojoj se kuje budućnost u radu, poretku i pravdi, pogodno tlo za uzgoj razvratnika i glavešina koji, nezadovoljni eksploatacijom radnika putem najnehumanijih i najneobičnijih sredstava, unižavaju njihovo dostojanstvo i pretvaraju ih u prestrašene marionete svojih tiranskih i feudalnih hirova. Mislim, za slučaj da neko još nije razumeo, na nedavne događaje u fabrici *Savolta*, preduzeću čije aktivnosti...

PREPIS STENOGRAFSKIH BELEŽAKA ZAPISANIH KAD JE HAVIJER MIRANDA LUGARTE PRVI PUT DAO IZJAVU,* DANA 10. JANUARA 1927, PRED SUDIJOM F. V. DEJVIDSONOM SUDA DRŽAVE NJUJORK, POSREDSTVOM SUDSKOG TUMAČA GUSMANA ERNANDESA DE FENVIKA

(Od 21. stranice predmeta nadalje)

SUDIJA DEJVIDSON: „Kažite mi vaše ime i zanimanje.“

G. MIRANDA: „Havijer Miranda, trgovački putnik.“

SD: „Državljanstvo?“

M: „Američko.“

SD: „Od kada ste državljanin Sjedinjenih Američkih Država?“

* Špan.: *miranda* – od glagola *mirar*, gledati, posmatrati. (Prim. prev.)

M: „Od 8. marta 1922.“

SD: „Koje je bilo vaše prethodno državljanstvo?“

M: „Špansko.“

SD: „Kada ste i gde rođeni?“

M: „U Valjadolidu, u Španiji, 9. maja 1891.“

SD: „Gde ste obavljali vaše delatnosti između 1917. i 1919?“

M: „U Barseloni, u Španiji.“

SD: „Trebalo li da zaključim da ste živeli u Valjadolidu i svakodnevno putovali u Barselonu, gde se radili?“

M: „Ne.“

SD: „Zašto ne?“

M: „Valjadolid se nalazi na 700 kilometara od Barselone...“

SD: „Razjasnite nam to.“

M: „...na udaljenosti od oko 700 kilometara. Skoro dva dana putovanja.“

SD: „Hoćete reći da ste se preselili u Barselonu?“

M: „Da.“

SD: „Zašto?“

M: „Nisam mogao da nađem posao u Valjadolidu.“

SD: „Zašto niste mogli da nađete posao? Možda niko nije hteo da vas zaposli?“

M: „Ne. Ponuda je bila načelno slaba.“

SD: „A u Barseloni?“

M: „Mogućnosti su bile veće.“

SD: „Koje mogućnosti?“

M: „Veće plate i mogućnost lakšeg napredovanja.“

SD: „Da li ste našli posao pošto ste otišli u Barselonu?“

M: „Nisam.“

SD: „Kako, onda, kažete da je bilo više mogućnosti?“

M: „To su svi znali.“

SD: „Objasnite.“

M: „Barselona je industrijski i trgovački bila veoma razvijen grad. Svakodnevno su ljudi iz drugih krajeva dolazili u nju u potrazi za poslom. Isto kao u Njujork.“

SD: „Njujork?“

M: „Nikoga ne čudi kad se neko preseli u Njujork iz, na primer, Vermonta, u potrazi za poslom.“

SD: „Zašto iz Vermonta?“

M: „To sam naveo kao primer.“

SD: „Treba li da shvatim da su prilike u Vermontu i Valjadolidu slične?“

M: „Ne znam. Ne poznajem Vermont. Možda je primer loš.“

SD: „Zašto ste ga pomenuli?“

M: „To je prvo ime koje mi je palo na pamet. Možda sam ga baš jutros video u novinama...“

SD: „U novinama?“

M: „... nesvesno.“

SD: „I dalje ne vidim vezu.“

M: „Već sam rekao da je primer nesumnjivo loš.“

SD: „Želite li da ime Vermont ne uđe u vašu izjavu?“

M: „Ne, ne. Meni je svejedno.“

„Mislili smo da nećete doći“, rekla je gospođa Savolta rukujući se s pridošlicom i ljubeći u oba obraza njegovu suprugu.

„Neus i njene ludosti“, odgovorio je gospodin Klodede pokazujući na svoju ženu. „Mogli smo zapravo da dođemo još pre sat vremena, ali je navaljivala da se zadržimo kako ne bismo bili prvi. Čini joj se nepristojno, možeš misliti?“

„Ne, zaista“, rekla je gospođa Savolta, „već smo pomislili da nećete doći.“

„Ako ništa drugo“, rekla je gospođa Klodede, „makar niste počeli s večerom.“

„Počeli?“, uzvikknula je gospođa Savolta. „Mi smo već završili. Ostaćete gladni.“

„Kakva šala!“, nasmejao se gospodin Klodede. „Da smo znali, poneli bismo sendviče.“

„Sendviče!“, ciknula je gospođa Savolta. „Bože, bože, kakva ideja.“

„Nikolas ima prostačke zamisli“, izjavila je gospođa Klodede spuštajući pogled.

„Slušaj, nije baš istina to da ste večerali, je l' da?“, upitao je gospodin Klodede.

„Jeste, istina je, naravno da jesmo, šta ste vi mislili? Bili smo gladni i pošto smo mislili da nećete doći...“, rekla je gospođa Savolta glumeći da je veoma zbunjena, ali ju je smeh izdao i poslednju rečenicu završila je gušeći se.

„Ne, na kraju ćemo ipak biti prvi koji su stigli“, dodala je gospođa Klodede.

„Ne brini, Neus“, umirila ju je gospođa Savolta. „Ima bar dvesta zvanica. Jedva staju svi, veruj mi. Zar ne čuješ kako se skandalozno ponašaju?“

Uistinu, kroz vrata što su vodila u salon čuo se žamor i zvuk violina. Predvorje je, naprotiv, bilo pusto, tiho i mračno. Jedino je livrejisani sluga stajao na vratima koja su iz dvorišta vodila u kuću, ozbiljan, ukočen i bezizražajnog izgleda lica kao da ne primećuje prisustvo tri osobe koje časkaju pored njega, već prisustvo jednog nevidljivog, a sveprisutnog šefa. Pogledom je prelazio preko ukrašene tavanice i činilo se da je mislio na svoje stvari, i zapravo je prisluškiavao razgovor. Prišla je i sluškinja užarenog lica i uzela kapute tek pristiglih gostiju, kao i gospodinov šešir i štap, izbegavajući njegov drzak i šeretski pogled, svesna da je gazdarica motri, jer je ova, mada se pravila nezainteresovana, pažljivo pratila njeno kretanje.

„Nadam se da ne kasnite s večerom zbog nas“, rekla je gospođa Klodede.

„Ah, Neus“, prekorila ju je gospođa Savolta, „uvek si tako uviđavna.“

Vrata salona su se otvorila i na njima se pojavio gospodin Savolta okružen svetlom, a iza njega se čula galama iz susedne prostorije.

„Vidi ko je to stigao!“, uzviknuo je i dodao tonom prebacivanja: „Već smo mislili da nećete doći.“

„Upravo nam je to rekla i tvoja žena“, naglasio je gospodin Klodede, „i pride nas je dobro prepala, je li?“

„Svi samo pitaju za tebe. Zabava bez Klodede, to ti je kao ručak bez vina“, a potom se obratio gospođi Klodede. „Kako si, Neus?“, i s poštovanjem je poljubio damu u ruku.

„Vidim da su vam nedostajale lakrdije mog muža“, rekla je gospođa Klodede.

„Ne sputavaj, molim te, jadnog Nikolasa“, odgovorio joj je gospodin Savolta, i obratio se Koldedeu: „Imam vesti iz prve ruke. S oprostjenjem, umrećeš od smeha“, a zatim damama: „Odvodim ga, ako mi dopuštate.“

Uhvatio je prijatelja pod ruku i obojica su nestali kroz vrata salona. Gospođe su još nekoliko trenutaka ostale u predvorju.

„Reci mi, kako je mala Marija Rosa?“, upitala je gospođa Klodede.

„Dobro je, ali ne izgleda baš veselo“, odgovorila je njena prijateljica. „Pre bi se reklo da je pometena svim ovim komešanjem, da tako kažem.“

„Prirodno je, ženo, prirodno je. Promene treba prihvatiti.“

„Možda si u pravu, Neus, ali već je vreme da promeni način života. Iduće godine završava fakultet i treba već misliti na njenu budućnost.“

„Hajde, ženo, ne preteruj! Marija Rosa nema zašto da brine. Ni sad niti bilo kad. Čerka jedinica i s vašim položajem... ma, hajde. Pusti je da bude kakva hoće. Ako treba da se promeni, već će se promeniti.“

„Nemoj misliti da mi se ne sviđa njena narav: ljupka je i mirna. Malčice tunjava, to da. Malčice... kako bih ti rekla? Kao monahinja, znaš već na šta mislim.“

„A to te brine, je li? Ah, draga, već vidim šta smeriš.“

„Stani, šta hoćeš da kažeš, je li?“

„Ti od mene kriješ jednu zamisao koja ti se mota po glavi, nemoj mi reći da nije tako.“

„Zamisao?“

„Rosa, s rukom na srcu, reci mi istinu: nosiš se mišlju da udaš ćerku.“

„Da udam Mariju Rosu? Šta ti pada na pamet, Neus!“

„I ne samo to: izabrala si kandidata. Hajde, reci da nije istina, samo probaj.“

Gospođa Savolta je pocrvenela i skrila svoju zbunjenost iza blagog i produženog smejućkanja.

„Joj, Neus, zar kandidata! Ne znaš šta govoriš. Kandidat! Budi bog s tobom...“

SUDIJA DEJVIDSON: „Da li ste našli posao u Barseloni?“

MIRANDA: „Jesam.“

SD: „Na koji način?“

M: „Imao sam pisane preporuke.“

SD: „Ko vam ih je dao?“

M: „Prijatelji mog pokojnog oca.“

SD: „Kome su bile upućene iste?“

M: „Trgovcima, advokatima i jednom lekaru.“

SD: „Jedan od primalaca preporuka vas je zaposlio?“

M: „Jeste, tako je bilo.“

SD: „Ko tačno?“

M: „Jedan advokat. Gospodin Kortabanjes.“*

SD: „Kako se piše njegovo ime?“

M: „K-o-r-t-a-b-a-n-j-e-s. Kortabanjes.“

SD: „Zašto vas je taj advokat zaposlio?“

M: „Studirao sam prava dve godine u Valjadolidu. To mi je omogućavalo...“

SD: „Koju ste vrstu posla obavljali za gospodina Kortabanjesa?“

M: „Bio sam mu pomoćnik.“

* Katalonski: *Cortabanyes* – onaj koji seče rogove. (Prim. prev.)

SD: „Proširite opis.“

M: „Obavljao sam poslove u Palati pravde i opštinskim sudovima, išao sa strankama da daju izjavu, nosio dokumenta kod beležnika, obavljao sam nevažne poslove u Ministarstvu finansija, sređivao i svakodnevno ažurirao arhiv predmeta i tražio podatke u knjigama.“

SD: „Koje ste podatke tražili?“

M: „Presude, citate iz pravilnika, mišljenja autora specijalizovanih za pravna i ekonomska pitanja. Ponekad i članke iz novina i časopisa.“

SD: „Nalazili ste ih?“

M: „Često.“

SD: „I bili ste plaćeni za to?“

M: „Naravno.“

SD: „Plaćali su vam srazmerno obavljenom poslu ili je iznos varirao u zavisnosti od ishoda istog?“

M: „Dobijao sam fiksnu mesečnu platu.“

SD: „Bez nagrada?“

M: „Jedna za Božić.“

SD: „Takođe fiksna.“

M: „Ne. Obično se menjala.“

SD: „U kom smislu?“

M: „Bila je veća ako je te godine kancelarija radila dobro.“

SD: „Da li je kancelarija obično radila dobro?“

M: „Nije.“

Kortabanjes je neprestano dahtao. Bio je mnogo debeo; ćelav kao stena. Imao je modre kese ispod očiju, baburast nos i debelu donju usnu, opuštenu i vlažnu od lizanja markica. Gladak i sjajan podvaljak stapao mu se s kraginom sakoa; ruke su mu bile prefinjene, kao da su napunjene pamukom, a prsti zatubasti; nokti su bili vrlo uski, uvek sjajni, i činilo se kao da rastu iz poslednjeg članka prsta. Uzimao bi pero ili olovku sa svih

svojih pet prstića, kao što dete hvata cuclu. Dok je govorio, pravio je kratkotrajne mehuriće od pljuvačke. Bio je lenj, spor, i zabušant.

Kortabanjesova kancelarija se nalazila u prizemlju, u Ulici Kaspé. Sastojala se od prijemnog dela, sale, kabineta, ostave i kupatila. Ostale prostorije u kući Kortabanjes je ustupio komšiji na ime odštete. Tako smanjen lokal štedeo mu je troškove za čišćenje i nameštaj. U prijemnom delu nalazilo se nekoliko stolica presvučenih plišom zagasitocrvene boje i crni stočić s prašnjavim časopisima na njemu. Sala je bila sva u biblioteci i imala je troja vrata, kao i jedna staklena što su vodila do stepeništa, i jednokrilni prozor prekriven zavesom od istog pliša kao i stolice – gledao je na ulicu. U kabinet se ulazilo kroz vrata probijena na biblioteci: u njemu se nalazio Kortabanjesov radni sto od tamnog drveta s izrezbarenim šlemovima, kremenjačama i mačevima, stolica nalik na tron i dve kožne fotelje. Ostava je bila puna registratora i ormana s rolo vratima koji bi sami od sebe padali fijućuci poput biča. U ostavi su bili stočić od belog drveta i stolica s federima: tu je radio pripravnik, Seramadriles. U sali-biblioteci, dugačak sto s tapaciranim stolicama služio je za velike sastanke, premda su se oni retko održavali. Tu smo radili Doloretas* i ja.

Sijalo je blago sunce i ljudi su po terasama kafea uživali u neočekivano lepom vremenu. Bulevar de las Ramblas bio je šarolik: prolazili su umišljeni bankari, strogi vojnici, uštirkane kućne pomoćnice koje su se sjajnim kolicima probijale kroz gužvu, vriskave cvećarke, đaci što su pobešli s časa i koji se u šali tuku, smeju i smetaju ljudima, poneki nedefinisani tip, mornari što su se tek iskricali s broda. Teresa je skakutala i smeškala se, ali se ubrzo uozbiljila.

* *Doloretas*, od španske reči *dolor* – bol. (Prim. prev.)

„Metež me izbezumljuje. Ipak, mislim da ne bih podnela prazne ulice: gradovi su za mnoštvo, šta misliš?“

„Vidim da ti se ne sviđa grad“, rekao sam.

„Mrzim ga. Ti ne?“

„Naprotiv, ne bih umeo da živim na drugom mestu. Navici ćeš se i dogodiće ti se isto. To je stvar dobre volje i prepuštanja bez opiranja.“

Na Trgu Plasa de Katalunja, ispred restorana *Meson Dore*, nalazila se montažna tribina s prednje strane prekrivena katalonskom zastavom. Na tribini je neko držao govor, a veliki skup ljudi u tišini je slušao.

„Hajdemo na drugo mesto“, rekao sam.

Ali Teresa nije htela.

„Nikada nisam videla miting. Hajde da pridemo.“

„A ako bude nereda?“, upitah.

„Ništa se neće desiti“, reče ona.

Primakli smo se. S tog rastojanja jedva da su se čule reči govornika, no zahvaljujući njegovom zgodnom položaju na tribini, svi smo mogli da pratimo njegove žustre pokrete. Učinilo mi se da sam razumeo nešto o katalonskom jeziku, o *kulturnoj i demokratskoj tradiciji*, i nešto o *namernom i organizovanom nemaru iz centra*, delove rečenica na katalonskom i aplauze, a nakon njih rečenice koje su se utapale u žagor komentara, povičke *bravo!* i nesiguran i aritmičan početak pesme *Els Segadors*.^{*} Ulicom Fontanela dolazila je kolona policajaca, po dvojica u redu, svaki s karabinom. Postrojili su se na pločniku, leđima okrenuti pročeljima zgrada, i stali voljno.

„Ovo postaje gadno“, rekao sam.

„Ne budi kukavica“, rekla je Teresa.

Pevanje se nastavilo, prekidano prevratničkim povcima. Jedan mladić se izdvojio iz publike, uzeo je kamen i, sav odu-

^{*} *Els Segadors* – katalonska himna napisana krajem XIX veka. S vremenom je postala zvanična pesma na katalonskim protestima. (Prim. prev.)

ševljen, bacio ga prema prozorima Konjičkog kluba. Dok je to radio, pao mu je šešir.

Sada su izvikivali: *Kastiljanci, napolje!*

Jedna prilika u crnom, sede brade i ptičjeg lica, pojavila se na nekom od prozora. Pružio je ruke i viknuo: *Katalonija!* Ali je ustuknuo kada je video da njegovo prisustvo izaziva poplavu kamenica i salve zvižduka.

„Ko je to bio?“, upitala je Teresa.

„Nisam dobro video“, rekao sam. „Čini mi se da je Kambo.“^{**}

Za to vreme policijska patrola i dalje je strpljivo stajala, čekajući naređenja oficira koji je držao pištolj. Grupice ljudi trčale su niz Ulicu Rambla de Katalunja vitlajući batinama i uzvikujući: *Španija republika!*, na osnovu čega sam pretpostavio da bi to mogli biti Leruovi^{**} „mladi vandali“. Separatisti su ih gađali kamenicama, oficir s pištoljem je dao znak i oglasila se truba. Bilo je kamenica i za policiju, ponovo se čula truba, policajci su repetirali puške. „Mladi vandali“ batinali su separatiste, a oni su na to odgovarali kamenicama, pesnicama i šutiranjem. Bili su brojniji, ali su u svojim redovima imali žene i starce neupotrebljive za okršaj. Nekoliko okrvavljenih tela palo je na zemlju. Policajci su, stojeći rastavljenih nogu, držali na nišanu zavađene strane i trpeli sporadično kamenovanje. Iz Ulice Pelajo pojavila se policija na konjima. Postrojili su se ispred Salona Katalunja s isukanim mačevima, potom su se raširili u lepezu i krenuli

^{*} *Francesc Cambó i Batlle* (1876–1947) – katalonski konzervativni političar, osnivač i vođa katalonske *Regionalističke lige* (*Lliga Regionalista*), i ministar u više španskih vlada. Bio je monarhista i zalagao se za autonomiju Katalonije. (Prim. prev.)

^{**} *Alejandro Lerroux García* (1864–1949) – španski političar, predsednik vlade tokom kratkog vremena za vreme Druge španske republike. Novinar. Vatren govornik. Imao je brojne pristalice među ekstremistima, anarhistima i radnicima. Godine 1908. osnovao je Radikalnu republikansku partiju (*Partido Republicano Radical*), a „mladi vandali“ bili su njeni članovi. Bio je član revolucionarnog komiteta koji je pripremio svrgavanje kralja Alfonsa XIII, i učestvovao je u proklamovanju Druge republike. Kasnije se, međutim, približio desničarima. (Prim. prev.)

isprva kasom, malo-pomalo topotom, i konačno slobodnim trkom, poput ciklona, između palmi, preskačući klupe i žardinjere, podižući oblake prašine, dok se zemlja tresla od snažnih udaraca kopita. Ljudi su se razbežali, osim onih koji su se bili umešali u tuču prsa u prsa. Bežali su ne sve strane: ka ulicama Rambla de Katalunja, Ronda de San Pedro i Puerta del Anhel. Govornik je već ispario, a mladi vandali su cepali katalonsku zastavu. Konjanici su ravnom stranom sablje tukli po glavama begunaca. Oni koji su pali nisu ustajali da ne bi bili pregaženi. Rukama su pokrivali glavu i čekali da konji prođu. Pešadija je opisala krug zatvarajući izlaz preko Puerta del Anhel i pucala u vazduh. Neki ljudi, uhvaćeni između konjice i pešadije, dizali su ruke u znak predaje.

Uspeli smo, na samom početku, da otrčimo do Ramble i pomešali se s prolaznicima. Malo potom, pojavila se grupa policajaca koja je u sredini vodila tri osobe s liscama. Te osobe su se obraćale prolaznicima:

„Eto, vidite, uvek plate isti.“

Prolaznici su se pravili gluvi. Mi smo i dalje trčali držeći se za ruke. Bili su to dani neodgovorne punoće, nedokučive sreće.

NASTAVAK ČLANKA DOMINGA PAHARITA DE SOTA
OBJAVLJENOG U NOVINAMA GLAS PRAVDE U BARSELO-
NI DANA 6. OKTOBRA 1917. GODINE

Dokazni dokument, aneks br. 1

*(Prilaže se engleski prevod sudskog tumača
Gusmana Ernandes de Fenvika)*

... u preduzeću *Savolta*, čije su se aktivnosti razvile na kolo-
salan i neverovatan način poslednjih godina pod okriljem krva-
vog rata koji uništava Evropu, kao i na njegov račun, kao što

se muva goji i hrani odvratnom crkotinom. I tako se zna da je već pomenuto preduzeće za kratko vreme, od male industrije koja snabdeva neznatan deo nacionalnog ili lokalnog tržišta, postalo preduzeće koje svojim proizvodima snabdeva zaraćene narode, i tako stiće, ucenjajući ih i zloupotrebljavajući njihovu tešku situaciju, značajne beneficije na njihovu štetu. Sve se zna, godine možda prolaze ali ljudi budne i prijemčive savesti ništa ne zaboravljaju: nisu nepoznati priroda i vidovi poslovanja ovog preduzeća, niti pritisci i zloupotrebe kojima je pribegla, a koji su takvi da bi, kada bi se za njih znalo, izazvali barem skandal i ozbiljna prebacivanja. Javnosti su takođe poznata i imena onih koji su uložili svoje znanje i svesrdan trud, u ostvarivanje pomenute dobiti: to su gospodin Savolta, osnivač, glavni akcionar i upravnik preduzeća; opaki šef kadrovske službe u čijem se prisustvu radnici tresu i čije ime pobuđuje takvo zgražanje i strah u svim radničkim domovima da je poznat po nadimku „Čovek gvozdene ruke“, i naposljetku ali ništa manje značajan, neuhvatljiv i perfidan Leprins, o kome...

Sećam se te hladne novembarske večeri i Paharita de Sota ukrućenog na ivici svoje stolice, izgubljenog u dnu stola za sastanke, u sali-biblioteci, s kariranom kapom preko kolena, umalo ne nagazivši na šal koji mu je skliznuo i krotko se smotao oko njegovih stopala, dok je Doloretas užurbano uzimala svoj kaput, muf i kišobran s drškom od lažnog srebra sa zelenim i crvenim lažnim draguljima, i sećam se da Seramadriles nije prestajao da diže buku u sobici s neposlušnim registratorima, mašinom i stolicom na federe, i da Kortabanjes nije izlazio iz svog kabineta, a bio je jedini čovek koji je mogao da ublaži žestinu susreta, a možda je baš zbog toga i bio nem i nevidljiv, nesumnjivo slušajući iza vrata i gledajući kroz ključaonicu, što mi se danas čini malo verovatno, i sećam se da je Paharito de Soto zatvorio oči kao da je susret na njega delovao poput bleska neočekivano

ispaljenog magnezijuma i kao da mu je bilo teško da prizna ono što je već slutio, ono što je već znao, zato što sam mu ja to najpre bio nagovestio a onda i otkrio, da je taj čovek koji mu se smeška i koji ga proučava Leprins, uvek tako otmen, tako odmeren, tako svežeg izgleda i tako srdačan.

SUDIJA DEJVIDSON: „Gospodina Leprinsa ste upoznali povodom posla, ili su vas drugi uzroci doveli u dodir sa njim?“

MIRANDA: „U vezi s poslom.“

SD: „Da li je gospodin Leprins bio klijent u kancelariji gospodina Kortabanjesa?“

M: „Nije.“

SD: „Mislim da vidim jednu protivrečnost.“

M: „Nema takve.“

SD: „Zašto?“

M: „Leprins nije bio Kortabanjesov klijent, ali je jednom prilikom došao da traži njegove usluge.“

SD: „Ja to zovem klijentom.“

M: „Ja ne.“

SD: „Zašto ne?“

M: „Klijentom se smatra onaj koji koristi usluge jednog advokata stalno i isključivo.“

SD: „A to nije bio slučaj s gospodinom Leprinsom?“

M: „Nije.“

SD: „Objasnite.“

Leprins je otvorio kovčežić zakačen za stepenik na automobilu i izvukao nekoliko velikih pištolja.

„Pretpostavljam da umeš s oružjem?“

„Hoće li biti neophodno?“

„To se nikad ne zna.“

„E, pa, ne znam kako rade.“

„Lako je. Vidiš? Napunjeni su ali ne okidaju. Ovo je osigurač, podigneš ga i možeš da povučesh okidač. Sada to neću učiniti, naravno, bilo bi nepromišljeno, dovoljno je da vidiš kako se to radi, za svaki slučaj. Najbolje je, dakle, da osigurač bude spušten kako revolver ne bi opalio dok ga носиš za pojasom, pa da ti metak prosvira kroz nogavicu. Razumeš? Lako je. Vidiš? Povučesh oroz, burence se okrene i stavi novi metak u ležište. Onda treba samo da okreneš burence da bi izbacio potrošenu čauru. U svakom slučaju, najvažnije je ne povlačiti okidač pre stavljanja udarne igle u... u položaj za paljbu. Vidiš? Ovako, kao što ja radim. Posle imaš samo da pucaš, ali oprezno. I nikada to nemoj činiti ako nema prave, očigledne i neposredne opasnosti. Razumeš?“

Leprins!

„Civilizacija zahteva od čoveka veru poput one koju je srednjovekovni seljak imao u providenje. Danas moramo verovati da nam nametnuta društvena pravila znače isto što su poljoprivredniku nekad značila godišnja doba, oblaci i sunce. Ti radnički zahtevi podsećaju me na obredne procesije za dozivanje kiše... Šta kažeš?... Još konjaka?... Ah, revolucija...“

Neuhvatljiv i perfidan Leprins, o kome se ne zna gotovo ništa, osim da je mladi Francuz koji je došao u Španiju 1914, na početku strašnog prevrata koji je izazvao, a i dalje izaziva, tolike suze i smrt u zemlji iz koje je poreklom ovaj pomenuti i nepoznati gospodin. On je vrlo brzo postao poznat u aristokratskim i finansijskim krugovima našeg grada, a ljudi su ga poštovali i divili mu se ne samo zbog njegove pameti i značajnog društvenog položaja već i zbog naduvene pojave, otmenog ponašanja i napadne raskoši. Ubrzo je taj došljak, što je isplivao na površinu umišljen i zadovoljan životom, koji

je izgledao kao da u svojim trezorima drži sav novac susedne Republike, i koji je pod imenom Pol-Andre Leprins, odseo u jednom od najboljih hotela, postao predmet pažnje iskazane u vidu primamljivih ponuda iz visokih ekonomskih krugova. Nikada nećemo saznati kakve su to ponude bile, ali izvesno je da ga, nepunih godinu dana od njegovog dolaska, vidimo kako obavlja upravne poslove u najuspešnijem preduzeću u tom trenutku u gradu: u *Savolti*...

U salonu je orkestar, uzdignut na podijum obložen plišem, svirao valcere i mazurke. Nekoliko parova plesalo je na ono malo prostora koji nisu zauzele grupice ljudi. Večera je bila okončana i zvanice su nestrpljivo iščekivale ponoć i dolazak Nove godine. Mladi Leprins je razgovarao s jednom gospođom u poodmaklim godinama.

„Mnogo su mi govorili o vama, mladiću, ali možete li da poverujete da vas do sada nisam upozнала? Strašna je, sinko, otuđenost u kojoj živimo mi stari... Strašna.“

„Ne govorite tako, gospođo“, odgovorio je mladi Leprins osmehnuvši se. „Bolje recite da ste sami izabrali jedan miran *modus vivendi*.“

„Taman posla, sinko. Nekada, dok je moj mučeni muž, pokoj mu duši, bio živ, bilo je drukčije. Samo smo izlazili i odlazili u posete... Ali sada to više nije moguće. Ne prijaju mi ovakvi skupovi. Mnogo me iscrpljuju, i čim se smrkne, imam želju da se povučem i spavam. Mi stari živimo od uspomena, sinko. Prijemi i zabave nisu za nas.“

Mladi Leprins je usiljeno zevnuo.

„Znači, vi ste Francuz, je l' te?“, navaljivala je gospođa.

„Tako je. Iz Pariza sam.“

„Niko to ne bi rekao slušajući vas kako govorite. Vaš kasti-ljanski je izvanredan. Gde ste ga naučili?“

„Moja majka je bila Španjolka. Uvek mi se obraćala na špan-skom, pa se može reći da sam španski naučio još u kolevci. Čak i pre nego francuski.“

„Baš lepo, zar ne? Ja volim strance. Veoma su zanimljivi, pri-čaju nove priče, drukčije od onih koje slušamo svakodnevno. Mi uvek pričamo jedno te isto. Ali to je, po mom mišljenju, i prirod-no, zar ne? Živimo u istom mestu, gledamo iste ljude i čitamo istu štampu. Može biti da se zato i jednako raspravljamo, zato što nemamo o čemu da razgovaramo. Naprotiv, sa strancima nema potrebe raspravljati. Oni pričaju svoje priče, a mi svoje. Ja se bolje slažem sa strancima nego s ovdašnjima.“

„Uveren sam da se vi lepo slažete sa svima.“

„Ah, ne budite tako sigurni, sinko. Veliko sam gundalo. S godinama se i narav pogoršava. Sve se menja nagore. No, kad smo već kod stranaca, recite mi nešto: jeste li upoznali inženje-ra Pirsona?“

„Freda Starka Pirsona? Ne, nisam ga upoznao, mada su mi često pričali o njemu.“

„Bio je veliki čovek, uverena sam! Veliki prijatelj mog pokoj-nog supruga, pokoj mu duši. Kada je jadni Huan, moj suprug, znate, kada je jadni Huan umro, Pirson je prvi došao u moju kuću. Zamislite, on, tako značajan, koji je osvetlio celu Barse-lonu svojim izumima. Pa da, jeste, prvi je došao i bio je tako uzrujan da su mu reči izlazile samo na engleskom. Ja vam, zna-te, sinko, ne razumem engleski, ali čuvši ga kako govori onim njegovim tako blagim a tako dubokim glasom, shvatila sam da mi govori koliko je cenio mog pokojnog supruga i to me je ras-plakalo više od svih saučešća koje sam kasnije primila. Svega nekoliko godina kasnije umro je i jadni Pirson.“

„Jeste, znam.“

SUDIJA DEJVIDSON: „U kojoj vrsti odnosa ste bili s Leprin-som?“

MIRANDA: „Obavljanje usluga.“

SD: „Kojih usluga?“

M: „Raznih usluga, uvek u skladu s mojom profesijom.“

SD: „Kojom profesijom?“

M: „Pravnom.“

SD: „Ranije ste rekli da niste advokat.“

M: „Dobro... radio sam s advokatom, na pravnim pitanjima.“

SD: „Radili ste za Leprinsa po Kortabanjesovom nalogu?“

M: „Da... ne.“

SD: „Da ili ne?“

M: „U početku, da.“

Zaboravio sam tačan datum našeg susreta. Znam da je bilo početkom jeseni devetsto sedamnaeste. Bili su završeni burni avgustovski dani: hunte su bile raspuštene, podoficiri uhapšeni pa oslobođeni, Saborit, Angijano, Bestejro i Largo Kabaljero* i dalje su bili u zatvoru, Leru i Masija** u egzilu. Ulice mirne. Na zidovima su visili plakati koje je kiša uništavala. Leprins se pojavio predveče i zatražio da vidi Kortabanjesa. Uveden je u kabinet i u pregovaranju su proveli oko pola sata. Posle me je Kortabanjes pozvao, predstavio me Leprinsu i upitao da li sam te večeri zauzet. Rekao sam mu istinu, da nisam. Tražio je da pođem s Francuzom i budem mu na usluzi, da se preobratim,

* *Andrés Saborit Colomer* (1889–1980), *Daniel Anguiano Munguito*, *Julián Besteiro Fernández* (1870–1940), *Francisco Largo Caballero* (1869–1946) – sindikalne vođe UGT-a (*Unión General de Trabajadores*), sindikata bliskog Socijalističkoj partiji Španije (*PSOE*). Godine 1917. organizovali su čuveni štrajk železnice. Štrajk je propao, a oni su osuđeni na doživotnu robiju. Međutim, ubrzo su pušteni iz zatvora, u februaru 1918, pošto su sva četvorica na izborima bili izabrani za poslanike. (Prim. prev.)

** *Francesc Macià i Llussà* (1859–1933) – katalonski političar, nacionalista i republikanac. Bio je predsednik katalonske vlade sve do smrti i jedan od osnivača partije *Katalonska republikanska levica* (*Esquerra Republicana de Catalunya*). (Prim. prev.)

na jednu noć, „u nešto poput njegovog ličnog sekretara“. Dok je Kortabanjes govorio, Leprins je, spojivši jagodice prstiju, netremice gledao u pod, smeškao se i odsutno potvrđivao advokatove reči lakim klimanjem glave. Posle smo izašli na ulicu i odveo me je do svog automobila, jednog fijata, model *conduite-cabriolet* s dva sedišta, crvene karoserije, crnog krova i s metalom zlatne boje. Pitao me je da li me je strah od automobila i odgovorio sam mu da nije. Otišli smo na večeru u jedan luksuzni restoran, gde su ga poznavali. Izašavši na ulicu, Leprins je otvorio mali kovčežić privezan za stepenik na automobilu i izvukao par velikih pištolja.

„Pretpostavljam da znaš s oružjem?“

„Da li će biti neophodno?“

SUDIJA DEJVIDSON: „Da li ste, negde u to vreme, upoznali i Dominga Paharita de Sota?“

MIRANDA: „Jesam.“

SD: „Prepoznajete li kao njegove, hoću reći, kao Domingove, članke podnete sudu, a koji se prilažu kao dokazni dokument broj 1?“

M: „Da.“

SD: „Da li ste imali privatne veze s Domingom Paharitom de Sotom?“

M: „Jesam.“

SD: „Postojane?“

M: „Da.“

SD: „Pomenuti gospodin je pripadao, naravno, po vašem mišljenju, anarhističkoj partiji ili jednom od njenih ogranaka?“

M: „Nije.“

SD: „Sigurni ste?“

M: „Jesam.“

SD: „On vam je eksplicitno rekao da nije?“

M: „Nije.“

SD: „U tom slučaju, kako možete biti tako sigurni?“

Krčma Pepina Matakriosa* nalazila se u jednoj uličici koja izlazi na Ulicu Avinjo. Nikada nisam uspeo da zapamtim ime te uličice, ali umeo bih da je nađem naslepo, ako još postoji. Retko su krčmu posećivali zaverenici i umetnici. Najveći broj noći, posetioci su bili galicijski imigranti naseljeni u Barseloni, svi u svojim radnim odelima: portiri, tramvajski kontrolori, noćni čuvari, čuvari parkova i vrtova, vatrogasci, đubretari, kraljevski čuvari, lakeji, nosači, pozorišni i bioskopski razvodnici, policajci i ostali. Uvek bi se tu našao i harmonikaš, a povremeno i jedna slepa pevačica koja je kreštavim glasom pevala pesme izostavljajući suglasnike: e-u e-u-o u-e-a-i-o-o-o. Pepin Matakrios je bio bolešljiv i posiveo čovečuljak, zakržljalog tela i neobično velike glave, na kojoj, osim dva gusta brka povijena nagore, nije bilo druge dlake. Bio je neprijateljski nastrojen prema bandi jednoga kraja koja se u ono doba okupljala u njegovoj krčmi i koju je kontrolisao iza šanka.

„Ja nisam otvoreno protiv ideje morala“, rekao mi je Paharito de Soto dok smo praznili drugu flašu. „I u tom smislu, jednako priznajem tradicionalni moral i nove, revolucionarne ideje koje danas kao da izviru iz svakog mislećeg uma. Ako dobro pogledaš, i jedno i drugo teži istom: da usmeri i dâ smisao ponašanju čoveka unutar društva. A, zamisli, imaju i jedan zajednički element: potrebu za jednouljem. Novi moral zamenjuje tradicionalni, ali ni jedan ni drugi ne ostavljaju mogućnost suživota i oba pojedincu uskraćuju mogućnost izbora. To, na neki način, opravdava čuvenu autokratsku oštru osudu demokrata: 'Hoće da nametnu demokratiju čak i onima koji je odbacuju', sigurno si čuo tu rečenicu već sto puta, zar ne? A taj paradoks, osim što pokazuje njihovu želju da budu zajedljivi, otkriva jednu veliku

* Špan.: *matacríos* – složenica od *matar* – ubiti i *críos* – deca. (Prim. prev.)

istinu, a to je da su političke, moralne i religiozne ideje same po sebi autoritarne, jer svaka ideja, da bi postojala u svetu logike, koji je jednako divalj i suparnički kao svet živih bića, mora da vodi stalnu bitku za prevlast sa svojim protivnicima. To je velika dilema: ako samo jedan od članova zajednice ne napada ideju ili ne ispunjava moral, i ideja i moral se dezintegrišu, ne služe ničemu i, umesto da ojačaju sve one koji ih usvajaju, umanjuju im snagu i predaju ih u neprijateljske ruke.“

A drugom prilikom, dok smo se pred zoru šetali pristaništem:

„Priznaću ti da me više brine pojedinac nego društvo i više žalim zbog dehumanizacije radnika nego zbog njegovih životnih uslova.“

„Ne znam šta da ti kažem. Nisu li obe te stvari tesno povezane?“

„Nipošto. Seljak živi u neposrednom dodiru s prirodom. Industrijski radnik je izgubio iz vida sunce, zvezde, planine i vegetaciju. Iako se njihovi životi stiču u materijalnom siromaštvu, duhovna beda ovog drugog je mnogo veća od duhovne bede prvog.“

„To što kažeš zvuči mi glupo. Da je tako, ne bi se selili u gradove, kao što rade.“

Kada sam mu jednog dana u hvalospevima govorio o automobilu, odmahnuo je glavom s neodobravanjem.

„Uskoro će konji sasvim nestati, pobediće ih mašine, i koristiće se jedino u cirkuskim tačkama, vojnim paradama i koridi.“

„A to te brine?“, upitao sam ga. „Nestanak konja zbrisanih napretkom?“

„Ponekad mislim da napredak jednom rukom daje ono što drugom uzima. Danas su to konji, a sutra ćemo biti mi.“

PISMENA IZJAVA BIVŠEG KOMESARA POLICIJE DON ALEHANDRA VASKES RIOSA, DATA PRED KONZULOM

SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA U BARSELONI 21. NOVEMBRA 1926. GODINE

Dokazni dokument, aneks br. 2

*(Prilaže se engleski prevod sudskog tumača
Gusmana Ernandes de Fenvika)*

Ja, Alejandro Vaskes Rios, polažem zakletvu i izjavljujem: da sam rođen u Antekeri (Malaga) dana 1. februara 1872, da sam stupio u policiju u aprilu 1891. i da sam obavljao sam svoje dužnosti u Valjadolidu, gde sam unapređen 1907. i premešten u Saragosu, i ponovo unapređen 1910. i premešten u Barcelonu, gde trenutno boravim. Da sam napustio već pomenutu policiju 1920. i prešao na novo radno mesto u komercijalnom odeljenju jednog prehrambenog preduzeća. Da sam tokom obavljanja policijskog posla imao priliku izbliza da pratim događaje danas poznate pod imenom slučaj Savolta. Da sam, pre nego što sam određen da istražujem pomenute događaje, imao saznanja o postojanju Dominga Paharita de Sota, koji je bio poznat po nekim člancima objavljenim u radničkim novinama *Glas pravde* i s naglašenim osramoćujućim, ponižavajućim i subverzivnim karakterom. Da se nije znalo poreklo već pomenute individue. Znalo se da dolazi iz Galicije, da nema stalan posao ni mesto boravka, da živi sa ženom s kojom ima jedno dete, nije se znalo da li je ta zajednica ostvarena u skladu s Katoličkom crkvom. Da su se među njegovim knjigama nalazili sledeći autori: Robert Oven, Mihail Bakunjin, Eriko Malatesta, Anselmo Lorenzo,* Karl Marks, Emil Zola, Fermin Salvoća,**

* *Anselmo Lorenzo* (1841–1914) – jedan od prvih španskih anarhista, poznat kao „deda španskog anarhizma“. Zastupao je antimarksističke stavove. Učestvovao je u osnivanju Nacionalne konfederacije rada (CNT). (Prim. prev.)

** *Fermin Salvochea y Álvarez* (1842–1907) – španski lekar, jedan od propagatora anarhizma. (Prim. prev.)

Fransisko Ferer i Gvardija,* Federiko Urales** i Fransisko Hiner delos Rios,*** među najistaknutijima, kao i feljtoni Anhela Pestanije,**** Žoana Garsije Olivera,***** Salvadora Segija***** i Andresa Nina,***** između ostalih, i antivladine publikacije kao što su *Beli časopis*, *Glas rada*, *Osuđenik*, a među njima i već pomenuti *Glas pravde*, s kojim je saradivao. Da je, kako se čini, imao kontakte s već navedenim Andresom Ninom (videti dosije koji se prilaže), a možda i s drugim vođama istog ili sličnog usmerenja, mada se ne zna pouzdano u kojoj meri...

SUDIJA DEJVIDSON: „Kada ste upoznali Leprinsa?“

MIRANDA: „Zaboravio sam tačan datum našeg susreta. Znam da je bilo početkom oktobra 1917. Bili su završeni burni avgustovski dani.“

* *Francesc Ferrer i Guàrdia* (1859–1909) – čuveni katalonski pedagog. Antiklerikal i mason. Zbog učešća u Tragičnoj barselonskoj nedelji pogubljen je 1909. u Montžuiku. (Prim. prev.)

** *Juan Montseny* (pseudonim *Federico Urales*) (1864–1942) – španski sindikalista i anarhista. Godine 1896. optužen je u „procesu Montžuik“ i prognan. U Madrid se vratio 1898. i osnovao časopis *La Revista Blanca* (*Beli časopis*) u kom članke objavljuju najuglednija pera anarhizma i kulture uopšte. (Prim. prev.)

*** *Francisco Giner de los Ríos* (1839–1915) – španski filozof, pedagog i esejista. Osnivač i direktor veoma značajne ustanove *Institución Libre de Enseñanza* (Institucija slobodnog obrazovanja). Tu su se, između ostalih, školovali i Huse Ortega i Gaset, Federiko Garsija Lorca, Salvador Dali, Antonio Mačado, Huan Ramon Himenes, Luis Bunjuel, Migel de Unamuno. (Prim. prev.)

**** *Ángel Pestaña* (1886–1937) – španski anarhosindikalista. Proveo je uzatvoru petnaest godina. Bio je glavni urednik novina *Solidaridad Obrera* (*Radnička solidarnost*). Boravio je u Moskvi, upoznao Lenjina i Trockog. (Prim. prev.)

***** *Joan García Oliver* – vođa anarhista početkom XX veka u Španiji, i vođa Iberijske federacije anarhista (FAI). (Prim. prev.)

***** *Salvador Seguí Rubiñals* (1890–1923) – španski anarhosindikalista, poznat kao „Noi del Sucre“ (Momak od šećera). (Prim. prev.)

***** *Andrés Nin Pérez* (1892–1937) – jedna od najistaknutijih figura revolucionarnog marksizma u Španiji u prvoj polovini XX veka. Živeo je neko vreme u Moskvi, saradivao sa Trockim. Po nalogu Staljina, 1937. god. uhvaćen, mučen i iskasapljen u Alkali de Enares. (Prim. prev.)

SD: „Opišite ukratko susret.“

M: „Leprins je došao u Kortabanjesovu kancelariju, a ovaj mi je, nakon razgovora s njim, naredio da mu se stavim na raspolaganje. Leprins me je odveo do svog auta, otišli smo na večeru, a zatim u jedan kabare.“

SD: „Gde kažete da ste otišli?“

M: „U kabare. Noćni klub u kom...“

SD: „Znam odlično šta je kabare. Pitao sam iz čuđenja, a ne iz neznanja. Nastavite.“

Sastojao se od jedne nevelike sale u kojoj je bilo desetak stolova poređanih oko praznog pravougaonog prostora, na čijem se kraju nalazio klavir s dve stolice. Na stolicama su stajali saksofon i violončelo. Za klavirom je sedela preterano našminkana žena u pripijenoj haljini, dugačkoj do zemlje i sa šlicom sa strane. Žena je svirala polku u ritmu nokturna, i prekinula je kad smo ušli.

„Bila sam sigurna da me nećete izneveriti“, rekla je zagonetno, ustala i došla do nas sa smeškom, iskoračujući kao da s obale proverava temperaturu vode, tako da se noga kojom je iskoračila pomolila kroz prorez na haljini, obavijena mrežastim svetlucavim čarapama. Leprins ju je poljubio u oba obraza, a ja sam joj pružio ruku, koju je žena zadržala dok je govorila: „Daću vam najbolji sto. Blizu orkestra?“

„Što dalje, madam, ako je moguće.“

Razgovor je donekle bio besmislen, jer je samo jedan sto bio zauzet i za njim je sedeo bradati, golemi mornar koji je zario lice u kriglu džina i jedva da je prestajao da roni kako bi udahnuo prašnjavi vazduh lokala. Zatim je došao jedan vrlo fin starčić, lica namazanog kremama i kose ofarbane u bakarnoplavo. Naručio je čašicu likera koji je gustirao dok se odvijao spektakl, a zatim je stigao neki mrzovoljan tip, s cvikerima i nesumnjivim crtama kancelarijskog radnika, koji je pitao za cenu svega pre nego što je naručio i dao škrte ponude svim ženama, ali bez

uspeha. Između gostiju su lutale četiri polunage, debeljuškaste, delimično izdepilirane žene, koje su šetale od stola do stola spoplićući jedna drugu, da bi se na nekoliko sekundi ukočile, kao da ih je pogodio grom. Ženska osoba koja je najčešće posećivala naš sto zvala se Remedios, „Vučica iz Mursije“. Naručili smo od Remedios po kriglu džina, kao što smo videli da radi mornar, i čekali.

„Nemci su bombardovali brod kojim je putovao. A posredi je bio samo putnički brod, zamislite. Do tog trenutka, ja sam bila simpatizer Nemaca, znate, sinko? Zato što su mi izgledali kao plemenit i ratnički narod. Ali od tada, želim im svim srcem da izgube rat.“

„Prirodno je“, rekao je Leprins, poklonio se i povukao. Sluga mu pruži poslužavnik i on uze čašu šampanjca. Otpio je da bi mogao da hoda a da ne prospe piće, i dok je to činio, uhvatio je poglede gospođe Savolta i njene prijateljice, gospođe Klodede, uprte u njega. Osmehnuo se damama i ponovo se poklonio. Onda je primetio da pored njih stoji devojkica za koju je zaključio da mora biti Marija Rosa Savolta. Bila je devojčurak s dugačkom plavom kosom. Nosila je sivu večernju haljinu od krupno tkane svile, prekrivenu tunikom od belog nabranog muslina, s korseptom i ukrasima na koži od crne svile, s venčićima na krajevima. Leprins je obratio pažnju na krupne i blistave oči mlade gospođice Savolta, koje su se isticale na njenom bledom tenu. Uputio joj je osmeh širi od prethodnih i devojkica je skrenula pogled. Prišao mu je nizak i debeo muškarac, sa sjajnom ćelom.

„Dobro večer, mesje Leprins, da li se zabavljate?“

„Da, svakako, a vi?“, odvratio je Francuz, koji nije bio prepoznao svog sagovornika.

„I ja, ali nisam o tome došao da vam pričam.“

„Ah, niste?“

„Nisam. Hteo sam da vam se izvinim zbog našeg nesrećnog susreta.“

Leprins se zagledao u čoveka: odelo mu je bilo nekako provincijski neelegantno, i znojio se. Zbunile su ga sive, hladne oči, skrivene iza gustih obrva koje su izgledale kao brkovi pruskog oficira. Pomisli kako ne prepoznaje te crte lica, ali da ipak te noći neobično pronicljivo opaža duh u očima ljudi. Predznak događaja.

„Žao mi je... Ne sećam se gde smo se ranije sreli, gospodine...“

„Turul. Džuzep Turul, agent za nekretnine, vama na usluzi. Videli smo se nedavno u...“

„Oh, sad se sećam, naravno... Turul, kažete?“

„Turul, sa samo jednim r.“

Pružio je ruku nepoznatom čoveku i nastavio da obilazi salu između grupica nakinđurenih, mirisnih gospođa u svili, od kojih se gospodi malo vrtelo u glavi. U biblioteci kraj salona osećao se jak dim od cigara i preplitali su se grohotan smeh, smejuljenje i šapat poslednjeg trača ili poslednje anegdote o nekoj poznatoj ličnosti „Gađali su ga trulim paradajzom i jajima?“

„Kamenjem, kiša kamenja. Naravno, nisu mogli da dobace, ali samo se gest računa.“

„Ne može se vikati 'živela Katalonija' s prozora Konjičkog kluba, zar vam se ne čini?“

„Pričali smo o našem prijatelju...“

Leprins se osmehnuo.

„Znam o kome pričate. Već su mi ispričali.“

„U svakom slučaju“, rekao je, „treba imati đavolsku pamet tog čoveka i igrati se s Madridom, s Kataloncima i, ako je malo, s tim nezadovoljnim oficirčićima.“

„Malo je falilo da ga odvuku u Montžui.“

„Izašao bi u roku od dvadeset četiri sata okružen ostrašćenim narodom: Maura s aurom Ferera.“

„Ne budite cinični.“

„Ne branim ga kao ličnost, ali priznajem da bi šaka političara kao što je on promenila zemlju.“

„Trebalo bi videti kakva bi to promena bila. Ja mislim da između njega i Lerua nema neke razlike.“

„Majku mu, Klodede, ne preterujmo“, rekao je Savolta.

Kolodede je pocrveneo.

„Svi su isti. Izdali bi Kataloniju zbog Španije i Španiju zbog Katalonije ako bi im to donelo kakvu ličnu korist.“

„A ko ne bi uradio isto to?“, naglasio je Leprins.

„Tišina“, prekratio je Savolta. „Evo ga, stiže.“

Pogledali su u pravcu salona i videli ga kako se kreće ka biblioteci, pozdravljajući se levo-desno, sa stisnutim osmehom i namršten.

Dugo smo već sedeli u kabareu kada je počela predstava. Prvo je došao čovek kog je mornar dočekao podrigivanjem i za kog se ispostavilo da je muzičar i da svira saksofon i violončelo. Uzeo je ovaj drugi instrument i u pratnji klavira izvukao iz njega neke mračne note. Onda je žena za klavirom ustala i izgovorila nekoliko reči dobrodošlice. Mornar je izvadio neki smrdljivi sendvič iz plastične kese i žvakao ga je dok su mu iz usta mrve i prežvakana hrana padale na sto. Namršteni kancelarijski radnik, onaj s cvikerima, izuo je cipele. Starčić nam je namigivao. Žena je najavila Kineza Li Vonga, o kom je rekla:

„Svojom će vas rukom odvesti u kraljevstvo fantazije.“

Ja sam se vrpeljio zbog velikog pištolja koji mi se zabijao u bedro.

„Nadam se da uz pomoć svoje magije neće otkriti da smo naoružani“, promrmljao sam.

„To bi izazvalo veoma loš utisak“, potvrdio je Francuz.

Kinez je baratao nekim zastavicama iz kojih se pojavio golub. Golub je preleteo podijum i sleteo na mornarev sto da kljuca mrve. Mornar ga je sekiricom udario u šiju i počeo da ga čerupa.

„Oh, stlašno!“, reče Kinez. „Oklutnog li čoveka.“

Poročni kancelarijski radnik je s cipelama u rukama prišao mornaru i napao ga.

„Budite ljubazni da vratite tu životinjicu njenom vlasniku, sram vas bilo!“

Mornar je dohvatio goluba za glavu i zavitlao ga pred očima kancelarijskog radnika.

„Sreća vaša što ste ćoravi, jer da niste, sad bih vam...“

Kancelarijski radnik je skinuo naočare, a mornar ga je udario golubom u oba obraza. Cipele su se otkotrljale, a kancelarijski radnik se uhvatio za ivicu stola kako ne bi pao.

„Ja sam učen čovek“, uzviknuo je, „a gledajte dokle me je dovelo moje zlo.“

„Koje je tvoje zlo, sinko?“, upitao je starčić koji je pokupio cipele i nežno pridržavao kancelarijskog radnika.

„Imam ženu i dvoje dece, a gledajte gde se nalazim, u kakvoj rupi!“

Svi smo gledali kancelarijskog radnika dok je Kinez, zaboravljen, pravio figure s trakama u boji. Remedios, „Vučica iz Mursije“ promrmlja:

„Prošle nedelje ubio nam se komšija.“

„U bordelima cvetaju mnoge istine“, izjavio je Leprins.

Da li se zbog dolaska umišljenog i ljigavog Leprinsa obistinila ona stara izreka da je lov u mutnom najbolji za lovce (a ja bih dodao: za bezobzirne lovce)? Ili je to bilo zbog kobnih prilika? Nije mi namera da razrešim tu nepoznanicu. Istina je jedna: da je, nedugo nakon „pribavljanja“ bajnog Francuščića, preduzeće udvostručilo, utrostručilo i ponovo udvostručilo svoju dobit. Reklo bi se – odlično, koliko li su samo dobili siromašni i uskraćeni radnici, posebno ako se ima u vidu da su, da bi takva zarada bila moguća, morali na neverovatan način da povećaju proizvodnju, produžavajući radni dan za dva ili tri sata, odriču-

ći se najelementarnijih sigurnosnih mera i odmora zarad brze izrade proizvoda. Odlično, pomisliće čitaoci koji ne znaju, kako se kaže, ni misu dopola; i neka mi oprostite crkvene vlasti što poredim misu s ovim paklom radnog sveta...

„Naš zadatak nije lak“, rekao je komesar Vaskes.

Leprins mu je ponudio otvorenu kutiju cigara, i komesar je uzeo jednu.

„Opa, dobra cigara“, rekao je on na to. Znojio se. „Ovde je izgleda vruće, zar ne?“

„Skinite sako, osećajte se kao kod kuće“

Komesar je skinuo sako i okačio ga na naslon stolice. Zapalio je cigaru uz glasno pućkanje i dunuo oblak dima cokćući s odobravanjem.

„Kako rekoh, dobra cigara. Da, da.“

Leprins mu je pokazao na pepeljaru gde može da baci celofan u koji je nekada bila uvijena cigara, i koji je, savršeno uvijen, poslužio za njeno paljenje.

„Ako nemate ništa protiv“, rekao je Leprins, „mogli bismo da pređemo na temu koja nas zanima.“

„Oh, naravno, mesje Leprinse, naravno.“

Sećam se da mi se komesar Vaskes u početku nije dopao, s onim ravnodušnim pogledom i ironičnim poluosmehom i s onom profesionalnom sporošću koju je unosio u svoje reči i pokrete, s nesumnjivom namerom da izludi i uznemiri, i da isprovocira iznenadno i nezadrživo priznanje krivice onoga koji ga sluša. Od te njegove unapred smišljene retorike odmah bi mi se u svesti stvorila slika zmije koja hipnotiše malog glodara. Kada sam ga video prvi put, ocenio sam da je infantilno, gotovo žalosno pedantan. Posle mi je išao na živce. Na kraju sam shvatio da se ispod te zvanične poze krije čvrst metod i profesionalna odluka da otkrije istinu po svaku cenu. Bio je neumoran, strpljiv i pronicljiv u velikoj meri. Znam da je napustio policiju 1920,

to jest, prema mojoj računici, kada mu se istraga sigurno već primicala kraju. Tu ima nešto misteriozno. Ali nikada se neće saznati jer ga je pre nekoliko meseci ubio neko ko je povezan sa slučajem. Ne iznenađuje me, mnogi su pali u tim ratnim godinama i Vaskes je morao da bude još jedan u nizu, iako možda ne i poslednji.

„Sav moral nije ništa drugo do pravdanje neke potrebe, ako pod potrebom podrazumevamo maksimalni eksponent stvarnosti, jer stvarnost postaje očigledna čoveku onda kada transponuje domene elukubracije i postane hitna potreba. Stoga je potreba za ujednačenim ponašanjem dovela do toga da se u ljudskoj svesti rodi ideja morala.“

Tako mi je govorio Domingo Paharito de Soto jednog predvečerja dok smo se posle posla šetali ulicama Kasje i Gran Vija. Sedeli smo na kamenoj klupi u parkovima kraljice Viktorije Euhenijske, pustim jer je duvao hladan vetar. Kada je Paharito de Soto začutao, zagledali smo se u vodoskok.

„Sloboda“, nastavio je, „jeste mogućnost života u skladu s nametnutim moralom od strane određenih stvarnosti svakog pojedinca u svakoj epohi i prilici. Otuda njen promenljiv, relativan i neobuhvatljiv karakter. U tome sam, vidiš, anarhista. Razlikujem se, pak, po tome što verujem da sloboda, kao sredstvo održanja, ide zajedno s potčinjavanjem normi i strogom ispunjavanju obaveze. Anarhisti su u tom smislu u pravu, jer njihova ideja dolazi od stvarne potrebe, ali je izdaju jer postavljajući svoje teze, ne uzimaju stvarnost u obzir.“

„Ne poznajem toliko dobro anarhizam da bih mogao reći da su u pravu ili da opovrgnem tvoje dokaze“, odgovorio sam.

„Da li te zanima tema?“

„Da, naravno“, rekao sam, više da bih mu udovoljio nego zato što sam bio iskren.

„Onda, dođi. Odvešću te na jedno zanimljivo mesto.“
 „Slušaj, je l' nije opasno?“, uzviknuo sam uspaničeno.
 „Ne boj se. Dođi“, rekao mi je.

Teresa i ja smo tog popodneva otišli u plesni klub u gornjem gradu, tamo gde se grad spaja s naseljem Grasijsa. Zvao se *Kraljica proleća*. Unutra je bilo više ljudi nego što dopušta njegov ionako veliki kapacitet, ali je ambijent bio prijatan i veseo. Bilo je fenjera skrivenih iza obojenih stakala, koji su bacali snopove prigušenog svetla po parovima, stolovima preplavljenim obojenim porodicama, bučnom orkestru, užurbanim konobaricama i čuvarima reda, koji su obilazili podijum i nadgledali čoškove stežući pendreke. Baloni s gasom podizali su se kroz dim sve do otvorenog krova, odakle su visili venčiči i zastavice zbog kojih su baloni pucali, pa bi lagano padali ka obasjanim glavama plesača. Zabavljali smo se kada mi je Teresa iznenada rekla:

„Ja sam ubrani cvet bez tla pod nogama. Gorim, hajdemo.“

Osmotrio sam izbliza lice žene koja se meškoljila u mom naručju i video sam na njenom zategnutom licu jednu bezbojnu tačku, nepravilnu mrežu sivkastih venica i začetke bora oko očiju i usta. Iza njenih poluzatvorenih kapaka naslutio sam obale do kojih se spuštaju sveži pašnjaci, otužni planinski povetarci, i šum vode i lišća i stvari u pokretu koji čini tajni jezik detinjstva. Nikada neću zaboraviti Teresu.

SUDIJA DEJVIDSON: „Da li je gospodin Leprins zalazio u kabaree?“

MIRANDA: „Nije.“

SD: „Da li je pio?“

M: „Umereno.“

SD: „Sećate li se da ste ga nekad videli pijanog?“
 M: „Pre bih rekao pripitog.“
 SD: „Priznajete da ste ga videli pripitog?“
 M: „Ponekad. Svi ljudi...“
 SD: „Je li izgubio kontrolu nad sobom?“
 M: „Nije.“
 SD: „Da li se vraćao u razborito stanje ako bi okolnosti to zahtevale?“
 M: „Jeste.“
 SD: „Mislite li da je koristio toksične proizvode?“
 M: „Ne.“
 SD: „Da li vam je u nekom trenutku izgledao kao lud ili poremećen?“
 M: „Nije.“
 SD: „Da rezimiramo, jeste li smatrali Leprinsa savršeno normalnim čovekom?“
 M: „Jesam.“

Pred činjenicama se mogla skandalizovati ili iznenaditi samo farisejsko i prostačko licemerje duhova poretka koji napredak sveta stavljaju u službu očuvanja svojih patvorenih privilegija po cenu ma kakve nepravde i kakve god tuđe patnje. Jer, šta se drugo dogodilo do da je nezasluženi prosperitet zelenaša, preprodavaca, grabljivaca, falsifikatora robe, i svih plutokrata proizveo predvidljivo i uvek loše prihvaćeno povećanje cena, koje nije nadoknadilo pravedno i potrebno povećanje plata? Tako da se desilo ono što se dešava od nezapamćenih vremena: bogati su postajali sve bogatiji, a siromašni sve siromašniji i bedniji. Je li, onda, za osudu, kako bi neki hteli, to što su razbaštinjeni, slabi, siromašni rođaci nečovečne i neosetljive društvene porodice pribegli jednom jedinom putu, jedinom sredstvu koje im je njihov položaj omogućavao? Ne, samo neko ko je nerazuman, glup, slep može u takvom ponašanju videti nešto za osudu. U

preduzeću *Savolta*, moram da kažem, gospodo, i da tako započnem jedan od najmračnijih i najmučnijih delova svog članka i društvene stvarnosti, smišljeno je, isplanirano i pokušano jedino što se moglo isplanirati, smisliti i pokušati. Jeste, gospodo, štrajk. Ali nezaštićeni radnici nisu računali na (hoću li se usuditi da izgovorim njegovo ime?) tog Kerbera kapitala, tu strašnu senku od čijeg spomena drhte radnički domovi...

„Šalje me 'Čovek gvozdene ruke'“, rekao je Leprins. „Jeste li čuli za njega?“

„Ko nije čuo, gospodine? Cela Barselona...“

„Da pređemo na stvar“, kazao je Leprins.

Prostorija u kojoj je sklopljen ugovor nije bila velika, ali je bila dovoljno prostrana da pet osoba može da razgovara s izvesnom udobnošću. Zidovi su bili puni dronjaka, a tu je bio i jedan izandali sto, dve stolice i sofa. S tavanice je visio plinski luster koji je treperio i nije bilo prozora ni bilo kakvog otvora za ventilaciju. Dva muškaraca su sedela na stolicama; Leprins i ja na sofi, a ona se, prekrštenih nogu i umotana u plašt sa šljokicama, sklupčala na stolu.

Živo se sećam dubokog utiska koji je na mene ostavila Marija Koral kada sam je prvi put video. Imala je crnu i gustu kosu koja joj je u blagim talasima padala niz leđa, i crne, vrlo krupne oči, mala usta punih usana, prav nos, okruglo lice. Bila je napadno našminkana i još je držala plišani plašt s lažnim dragim kamenjem kojim se ogrtala nakon nastupa. Pratio sam stegnutog srca njeno kretanje u vazduhu, dok su je bacali i hvatali oni grubi snagatori, idioti i beštije, koji su je dočekivali i bacali s autoritarnim držanjem rasplodnog bika. Svaki put kada bih je gledao kako se vrti i okreće u praznom prostoru, samo što ne padne i razbije se o prljavi podijum onog neukusnog kabarea, vrisak bi se ugušio u mom grlu, i prokleo sam mračne puteve koji su je doveli dotle da se bavi tom opasnom i marginalizovanom

profesijom akrobate u jednom gnusnom i poročnom lokalnu, najprljavijem i najgorem na svetu. Možda sam predosećao buduće patnje. Sećam se da sam omrznuo, i ne poznajući ga, 'Čoveka gvozdene ruke' i sve okolnosti koje su ukrstile u svojoj otrovnoj paukovoju mreži kob te devojke sa zlosrećnom sudbinom podzemlja i dramatičnim lavirintom zločina; bez izlaza. Omrznuo sam bedu, omrznuo sam samog sebe, Kortabanjesa zbog koga sam učestvovao u sklapanju ugovora, preduzeće *Savolta*, i nju, posebno nju.

NASTAVAK PISMENE IZJAVE BIVŠEG KOMESARA POLICIJE DON ALEHANDRA VASKES RIOSA, DATA PRED KONZULOM SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA U BARSELONI 21. NOVEMBRA 1926. GODINE

Dokazni dokument, aneks br. 2

*(Prilaže se engleski prevod sudskog tumača
Gusmana Ernandesa de Fenrika)*

... Da sam kasnije sâm saznao za postojanje žene po imenu Marija Koral, lepe devojke kako se čini, po profesiji umetnice i umešane u događaje iz moje izjave. Da je ta Marija Koral, nepoznatog prezimena i porekla i ciganske rase (kako sam mogao da zaključim na osnovu njenih fizičkih crta i tena), došla u Barcelonu u septembru ili oktobru 1917, u društvu dva nepoznata snagatora, s kojima je izvodila akrobatske tačke u jednom kabareu najniže klase u ovom gradu. Da su dvojica snagatora, saglasno izveštajima koje sam dobio iz drugih mesta gde su ranije nastupali, svojom umetničkom delatnošću pokrivali isplativiju profesiju plaćenih ubica, profesiju kojoj je išla u prilog njihova fizička snaga i uvežbanost, s jedne strane, a s druge, činjenica

da se stalno sele iz mesta u mesto, pa čak i u inostranstvo. Da je, u skladu s mojim nedokazivim pretpostavkama, pomenuta Marija Koral napustila družinu dvojice snagatora u Barceloni, tako što je ona ostala, dok su oni otišli. Da se nagovešteno razdvajanje desilo zbog (i dalje samo nagađanja) intervencije nekog moćnika (Leprinsa? Savolte? „Čoveka gvozdene ruke“?) koji ju je uzeo za ljubavnicu. Da je posle nekog vremena opet nestala bez traga i glasa. Da se ponovo pojavila u čudnim okolnostima 1919...

„Ah, Rosa“, rekla je gospođa Klodede, „već naslućujem ko je kandidat.“

„Neus, hoćeš li prestati da govoriš gluposti?“, izgrdila ju je gospođa Savolta. „Kažem ti da je još mlada da bi se razmišljalo o svemu tome.“

Marija Rosa Savolta se odvojila od majke na nekoliko trenutaka kako bi otišla da uzme piće i vratila se na vreme da čuje poslednju rečenicu.

„O čemu pričate?“

„Ni o čemu, ćerko, ni o čemu. Neus padaju na pamet svakakve gluposti.“

„Pričale smo o tebi, zlato“, ispravila ju je gospođa Klodede.

„Ah, o meni...“

„Naravno, ti si najvažnija ličnost na zabavi. Baš kažem tvojoj majci, sasvim otvoreno, jer te znam od kad si se rodila, da si već ženica, i to vrlo lepa, svakako, i nek se zna da ti to ne kažem kako bih ti udovoljila, jer umem ja da budem opasno gruba kad progovorim bez dlake na jeziku...“

Mlada Marija Rosa Savolta je pocrvenela, netremice gledajući u čašu koju je držala obema rukama.

„I kažem tvojoj majci da je vreme da počneš da misliš na budućnost. Mislim na ono što ćeš raditi kada završiš školu u internatu. Znaš ti već šta ja hoću time da kažem.“

„Pa, ne, ne znam, gospođo“, odgovorila je Marija Rosa Savolta.
 „Vidi, dete, prestani da me zoveš gospođa, molim te, pređi na ti, i zovi me imenom. Nemoj misliti da ćeš mi tim čednim držanjem ubiti znatiželju.“

„Oh, ma ne, Neus. Nisam htela...“

„Znam ja da jesi. Šta misliš, da ja nisam bila mlada i da nisam koristila iste trikove? Hajde, budalice, da budemo prijateljice i reci mi istinu. Jesi li zaljubljena?“

„Ja? Kakva besmislica, Neus... u koga ja mogu da se zaljubim kad sam po ceo dan u internatu?“

„Otkud ja znam! To se nosi u krvi. Ako ne vidiš muškarce, izmisliš ih, sanjaš ih... Dobre smo mi žene! U tvom uzrastu, naravno.“

Umešala se gospođa Pareljs i spasla mladu Mariju Rosu Savolta iz neprijatne situacije.

„U šta da se kladimo da ne znate šta su mi upravo ispričali?“, rekla je priključujući se grupici.

„Ne, naravno da ne znamo. Je l' vredi truda?“

„Reći ćete mi već kad budete čule. Devojčice, lepotice, što ne odeš da se malo prošetáš?“

„Budi diskretna, kćeri“, nastavila je gospođa Klodede da se obraća Mariji Rosi Savolti.

„Idi obiđi gospodu u biblioteci, Marija Rosa“, rekla joj je majka, gospođa Savolta. „Uverena sam da još nisi nikoga pozdravila.“

„Ne u biblioteku, mama“, preklinjala ju je Marija Rosa Savolta.

„Uradi šta ti kažem, i ne odgovaraj mi. Moraš malo da se oslobodiš te smešne stidljivosti. Hajde, idi.“

Starčić je poljupcima zasipao lice kancelarijskog radnika, koji je pipao uokolo tražeći svoje naočare. Mornar je dovršio s čerupanjem goluba i stavio ga u džep.

„Za doručak“, rekao je promuklo.

„Kakva neman!“, vrisnuo je starčić.

Kada su uspeli da vrate kancelarijskog radnika na njegovo mesto, on je zanemio i utrnio od griže savesti, sklupčan u starčićevim rukama. Kinez se izgubio.

„Kako se ubio taj komšija?“, upitao sam Remedios.

„Pištoljem. Ludak nam je napravio štetu jer je bio teatralan. Sada čekamo na odluku policije da vidimo hoće li nam zatvoriti lokal.“

„A šta ćete onda?“

„Na ulicu, šta nam drugo preostaje? Niko nas neće zaposliti, više nismo mlađahne. Koliko biste mi godina dali?“

Jedna gojazna žena, od nekih pedesetak godina, obučena kao Manon Lesko, zamenila je Kineza. Zapevala je altom neku dvosmisleni pesmicu.

„Ne više od trideset“, rekao je Leprins, praveći ironičnu grimasu.

„Četrdeset sedam, macane, i ne podsmevaj se.“

„Pa, sačuvala si čvrstinu.“

„Pipni, pipni, slobodno.“

Mornar je bacio ostatke sendviča na pevačicu, a kancelarijski radnik je briznuo u plač u starčićevim rukama. Pevačica je skinula hleb s haljine, crvena od besa.

„Kučkini sinovi, serem vam se na majke!“, drala se svojom moćnom glasinom.

„Da pevam, mogu ja i sam“, rekao je mornar i neprijatnim glasom zapevao baladu o rumu i piratima.

„Kurvini sinovi“, zagrmela je pevačica. „Volela bih da vas vidim u Liceju, da tamo podvaljujete.“

„Tamo bih voleo ja tebe da vidim da pevaš“, odvratio je starčić, koji je pustio kancelarijskog radnika i mlatio rukama, stojeći.

„Imam svega na pretek da pevam u Liceju, govno smrdljivo!“

„Na pretek si fina, kurvetino!“, zaurloao je starčić.

„Mnoge bi volele da imaju ono što ja imam na pretek“, prodrala se pevačica i izvadila preko dekoltea sise kao ćupove. Starčić je otkopčao pantalone i, podrugujući se, počeo da piša. Pevačica se okrenula i dostojanstveno se povukla, ljuljajući se, ne čekajući aplauz. Kada je stigla do zavesa, iza klavira, naglo se okrenula i oholo rekla: „Rodio si se u pljuvaonici, pederčino!“

Starčić se okrenuo ka kancelarijskom radniku i promrmljao:

„Ne obraćaj pažnju, dušo.“

Remedios je sela na svoju stolicu. Malo je falilo da padnem naglavačke na pod, ali me je ona zgrabila svojim titanskim rukama.

„Ovo je sada đubrište“, primetila je, „ali u druga vremena ovde je bilo dobrih stvari.“

Gotovo sam se ugušio i očima sam tražio pomoć od Leprinsa, ali on je bio popio celu kriglu džina i na moj je pogled odgovorio staklastim zenicama i ustima oklembesanim kao u ribe.

„Bilo je ovo otmeno mesto“, rekla je Remedios. „Da, ovo što vidiš, a sada je pretvoreno u svetkovinu prostakluka. Pre svega nekoliko godina, nećeš verovati, pre samo tri ili četiri, kada rat nije bio prevara, kao što je sada.“

Žena za klavirom, ona s pripijenom haljinom i isturenom nogom, zamolila je za poštovanje prema umetnicima koji za život zarađuju pošteno, i prema publici koja je želela da vidi spektakl u svetom miru. Kancelarijski radnik je stigao do sredine lokala očiju punih suza.

„Kriv sam samo ja, gospođo. Ja sam vinovnik pometnje i tražim da budem oštro kažnjen.“

„Ne primajte to toliko k srcu, mladiću“, rekla je pijanistkinja. „Vratite se na mesto i zabavljajte se kao i ostali.“

„Dolazili su špijuni i preprodavci iz svih zemalja“, rekla je Remedios, „dolazili su spremni da se dobro provedu i da zabo-

rave na rat. Njihove vlade su ih slale da obave bogzna kakve poslove, ali oni nisu mislili ni na šta drugo.“

Kancelarijski radnik je u međuvremenu kleknuo i sklopio ruke.

„Neću otići dok prethodno javno ne ispovedim svoje grehe.“

Pijanistkinja se uznemirila, plašeći se, nesumnjivo, nove tragedije, koja bi konačno uništila kabare.

„Dolazili su zajedno, u grupi, i sprdali se na račun rata i svojih zemalja i rođenih majki. Kad bi ih uvela, gazdarica bi nam rekla: Devojke, spremite se, stižu špijuni. Već smo poznavale njihov ukus; bili su različitih nacionalnosti, čak i neprijatelji, ali su se slagali, i te kako su se slagali. A kakve su samo hirove imali!“

„Nema ničeg lošeg u tome da se čovek malo zabavi“, govorila je pijanistkinja. „Svi smo dobri ljudi, zar nije tako? Neka pakost s vremena na vreme, šta je tu strašno?“

„Nije s vremena na vreme, gospođo“, rekao je kancelarijski radnik. „Skoro pa jednom nedeljno.“

„Mnogi su se iza ove zavesa prepuštali sodomiji“, rekla mi je Remedios. „Mislim na špijune.“

Najednom se sve preokrenulo.

„Gotovo je s glupiranjem! Nek se zabava nastavi!“

Bio je to Leprins. Onaj koji je viknuo. Ja sam se prepao i pao bih da me Remedios nije čvrsto držala u rukama. Francuz je bio ustao, uspaljenog lica, zamršene kose, poluotkopčane košulje i sevajući pogledom.

„Zar me ne čujete? Rekao sam da se zabava nastavi. Vi!“, obratio se kancelarijskom radniku, „vratite se na svoje mesto i ne zajebavajte više s vašim žalopojkama. A ti“, reče pijanistkinji, „sviraj klavir jer te za to plaćaju. Šta je? Ne čujete me?“

Dohvatio je kancelarijskog radnika za kragnu iznošenog sakoa, odvuкао ga je u letu preko podijuma i položio starčiću u krilo. Zatim je, ne zaustavljajući se da uzme vazduh, šutnuo mornarevu stolicu. Ovaj se probudio besan.

„Šta se kog đavola dešava?“ zauriao je.

„Smeta mi vaš zvuk uopšte, i posebno vaše hrkanje, je l' jasno?“

„Jasno je da ću ti razbiti njušku“, rekao je mornar vadeći sekiricu, ali ju je ispustio kada je video da je Leprins uperio pištolj u njega.

„Ako tražiš kavgu, sasuču ti metak u čelo.“

Mornar se zlikovački osmehnuo.

„Ovo me podseća na jednu avanturu iz Hong Konga“, rekao je, i zavrnuo nogavicu pokazujući drvenu nogu. „Loše se završilo.“

Pijanistkinja se vratila svom poslu, a violončelista, koji je ravnodušno pratio razvoj događaja, uzeo je saksofon i zasvirao neku laganu melodiju. Zavesa se razmakla i otvorila put dvojici naročito razvijenih muškaraca i Cigančici pokrivenoj crnim plaštom s lažnim draguljima.

... Nesrećni radnici su napravili dogovor, skupili hrabrost, njihova srca su tukla u istom ritmu, a njihovi otupeli mozgovi znali su samo za jednu jedinu ideju. Štrajk! Za nekoliko dana, možda za nekoliko sati, govorili su radosno jedni drugima, naša nesreća postaće pobjeda, naše će muke nestati poput grozne noćne more, što se povlači u svet noći iz kog je i izašla. Znojili su se od nerveze, a ne od napora, jer se ti čvrsti i uvežbani radnici više nisu znojili niti osećali umor ili iscrpljenost čak ni u najtežim letnjim danima. Ali, avaj, nisu računali na čvrstinu i prividnu sveprisutnost „Čoveka gvozdene ruke“, niti na hladan i proračunat mozak tajanstvenog Leprinsa...

„Ja sam Leprins. Šalje me 'Čovek gvozdene ruke.“

Video sam kako se Paharito de Soto okreće, pobledeo. Gledao me je onako kako žrtva verovatno gleda krvnika koji podiže sekiru. Nasmehio sam mu se i umirio ga pokretom ruke.

„Pročitao sam vaše članke u *Glasi pravde*. Mislim da su sjajni, ali donekle, kako bih rekao...? Donekle ostrašćeni. Strast i priliči mladom čoveku, ne poričem. Samo, ne mislite li vi da su vaše tvrdnje preterane? Da li biste mogli da dokažete to što iznosite u tako živim bojama? Ne, naravno, ne možete. Vi ste, prijatelju, sabrali samo glasine, jednostrane verzije, naivno ali preterano napakovane i iskrivljene iz ugla onog ko učestvuje, ko ima, da tako kažem, svoje vlastite interese u igri. Recite mi, don Paharito, da li biste se zadovoljili verzijom događaja koju vam ja mogu dati? Je l' da da ne biste? Naravno, naravno.“

SUDIJA DEJVIDSON: „Da li ste otišli u kabare u potrazi za zabavom?“

MIRANDA: „Oh, ne.“

SD: „Zašto kažete 'Oh, ne'?“

M: „Nije to bio baš pravi kabare.“

SD: „Šta hoćete da kažete?“

M: „To je bila jedna odvratna rupčaga. Đubrište.“

SD: „A zašto ste onda išli tamo?“

M: „Leprins je želeo s nekim da se sastane.“

SD: „Baš tu, u toj rupčagi?“

M: „Da.“

SD: „Zašto?“

M: „Osobe s kojima je želeo da se sretne tamo su radile.“

SD: „Šta su radile?“

M: „Bile su akrobate, pravile su cirkuske vratolomije. Bile su deo spektakla.“

SD: „I zašto je Leprins hteo da ih vidi?“

M: „Da bi ih unajmio.“

SD: „Da li je Leprins bio zainteresovan za neki cirkus?“

M: „Ne.“

SD: „Objasnite.“

M: „Akrobate su bile plaćene ubice, u slobodno vreme.“

SD: „Što znači da ste Leprins i vi išli da unajmite ubice?“

M: „Da.“

„Pretpostavljam“, počeo je da govori Leprins, „da ne treba da otkrijem kako sam saznao za vas.“

Snagatori se značajno pogledaše.

„Prirodno je“, rekao je jedan snagator, „prilično smo poznati.“

„A ni prirodu posla koju sam došao da vam ponudim.“

„Ponude?“, rekao je drugi snagator. „Kakve ponude?“

Francuz se zbunio, ali je odgovorio.

„Jedan posao koji treba da obavite za mene... za nas, hte-doh reći. Čuo sam da vi obavljate tu vrstu posla... pored svojih umetničkih aktivnosti.“

„Umetničkih?“, kazao je prvi snagator. „Ah, da: umetničke aktivnosti, naši nastupi. Dopali su vam se?“

„Izuzetno“, odgovorio je Leprins. „Odlični su.“

„Imamo mi još toga na repertoaru, nemojte da se brinete. Još mnogo toga, i svidelo bi vam se. Moj kolega ih smišlja, i ja ih smišljam ponekad. Tako nam ispadnu raznovrsniji, jer ih smišljamo zajedno. Razumete?“

„Jasno mi je“, prekratio je Leprins, „ali bih hteo najpre da razgovaramo o jednoj drugoj temi: o poslu koji sam hteo da vam ponudim.“

„Prirodno je da vas zanimaju takve stvari“, rekao je prvi snagator.

„Moj kolega i ja“, kazao je drugi snagator, „uvek smišljamo nove tačke da publici ne bi dosadilo. Ove što ste videli jesu stare tačke, jer u ovom gradu nastupamo odskora. Kada dođemo u neko mesto, izvodimo stare tačke, jer nas još niko ne poznaje, ako nas nisu videli ranije, na drugom mestu. Ali kada promenu grad... Dobro, kada promenimo grad, izvodimo stare, razumete? Jer ih niko ne zna.“

Francuz se okrenuo prema meni, koristeći to što su se snagatori upleli u raspravu o nekoj novoj tački.

„Pokušaj ti“, prošaptao je.

„Voleo bih da čujem o tim novim tačkama“, rekao sam dvojici snagatora. „Zašto prvo ne završite razgovor s ovim gospodinom, pa da onda na miru pričamo o novim tačkama?“

Dvojica snagatora iznenađeno su se okrenuli prema meni.

„Ali mi već pričamo o novim tačkama!“

U tišini koja je nastala začuo se glas Marije Koral:

„U redu je, gospodo, koga treba da bijemo?“

Leprins je pocrveneo.

„Ovaj... znači...“, mrmljao je.

„Bilo bi dobro da sve to bude jasno. Da li se radi o nekom važnom?“

„Ne“, rekao je Francuz, „nebitan svet.“

„Jesu li naoružani?“

„Nikako, ne...“

„Rizik povećava tarifu.“

„Nema rizika u ovom slučaju, ali neću ni da dovodim u pitanje tarifu.“

„Budite ljubazni, dajte nam podatke“, prekinula ga je Ciganka.

„Dolazim u ime upravnika jednog preduzeća“, rekao je Leprins. „Pretpostavljam da mogu da izostavim imena svojih naredbodavaca.“

„Svakako.“

„Nedavno su se u radnički sektor uvukli elementi koji narušavaju... dobar poredak preduzeća. Lokalizovali smo ih zahvaljujući odanim doušnicima, znate već na šta mislim.“

„Otprilike“, rekla je Marija Koral.

„Naša namera... namera mojih naredbodavaca, naravno, jeste da razuvere te elemente haosa. Trenutno ne predstavljaju ozbiljnu opasnost unutar preduzeća, ali kriza je moguća i njeno seme moglo bi da proklja u duši radničkog elementa. Procenili

smo da bismo radije sasekli zlo u korenu, za dobrobit svih, iako smo u načelu protivnici sistema razuveravanja.“

„Posao uključuje lokalizovanje i praćenje, ili ćete nam vi dati sve podatke?“

„Mi... konkretno, moj sekretar“, pokazao je na mene, „daće vam spisak dotičnih ličnosti, i reći će vam mesto i vreme kad, prema našoj proceni, treba da obavite vaš posao. Nema potrebe da vam kažem da svaka vaša inicijativa, mimo naših preciznih uputstava, može da nam napravi značajnu štetu i da...“

„Mi znamo šta je naša obaveza, gospodine...“

„Dopustite da prećutim svoje ime, Marija Koral.“

Ciganka se nasmejala.

„Što se tiče načina plaćanja...“, rekla je.

„Moj sekretar će“, rekao je Leprins, „za nekoliko dana doći s spiskom koji sam vam pomenuo i delom sume koju dogovorimo. Kada obavite prvi posao, uručićemo vam ostatak novca i moći ćete da počnete drugi, je l' u redu?“

Marija Koral je razmislila i na kraju pristala.

„Nema potrebe da vaš... sekretar ponovo dolazi u ovaj svinjac. Obično večeramo u jednoj kafani, nedaleko odavde. Zove se *Kuća Alfonso*, videćete je kad izađete. Tamo nas može naći od devet do pola deset. Kada će biti prva poseta?“

„Uskoro“, rekao je Francuz. „Nemojte prihvatati druge poslove. Ima li još nešto?“

Ciganka je zauzela provokativno držanje.

„Što se mene tiče...“

„Želeo bih, ako je to moguće“, rekao je Leprins očigledno zbunjen, „da se naši odnosi ograniče na prosto pružanje usluga za novac. Stupaćete u vezu sa mnom isključivo preko mog sekretara i, naravno, u slučaju nevolja s vlastima, nećete pominjati moje ime niti imena mojih nalogodavaca, čak i u slučaju da za njih saznate. Isto tako, čim završite posao, kao što je običaj, napustićete grad.“

„Još nešto?“

„Da, jedno upozorenje: ne pokušavajte da nas prevarite.“

Ciganka se ponovo nasmejala. Kada smo izašli na ulicu, svitalo je i duvao je hladan povetarac. Podigli smo kragne na jaknama i brzim korakom otišli do automobila. Jedva smo ga upalili jer su mu se smrzle tečnosti. Vozili smo se pustim ulicama dok nismo stigli do moje kuće. Tu je Leprins stao, mada nije ugasio motor.

„Očaravajuća žena, je l' da?“, rekao je Leprins.

„Ona Ciganka? Da, rekao bih da jeste.“

„Tajnovita, usudio bih se da kažem: kao neiskopana faraonova grobnica. U sebi može da nosi bezgraničnu lepotu, prikriverenu tajnu, ali i smrt, propast, prokletstvo vekova. Je l' ti zvučim malo kao iz knjiga? Ne obraćaj pažnju. Vodim rutinski život, kao svaki preduzetnik koji ceni sebe. Ovakve avanture me sluđuju. Ima mnogo godina kako nisam video zoru posle provoda! Idi, boga ti! Baš smo se dobro proveli. Slušaj, je l' spavaš?“

„Ne, taman posla, nisam spavao: zatvorio sam oči jer sam iscrpljen, ali nisam spavao.“

„Idemo, hajde na spavanje; mnogo je kasno, a sutra ćeš možda morati da poraniš. Dobro se odmori.“

„Kako ćemo da se dogovorimo to za spisak, plaćanje i ostalo?“ upitao sam.

„Ne brini ni za šta. Obavestiću te već. Sad idi i odmori se.“

„Laku noć.“

„Laku noć.“

Izašao sam iz automobila i onako bunovan primetio da Leprins nije krenuo sve dok nisam zaključao vrata.

Kada je najmlađa od četiri žene otišla, tri gospođe su primakle glave. Gospođa Pareljs, suvonjava, pegava, izboranog vrata i koščatog i pozamašnog nosa, počela je da šapuće.

„Ne znate? Pre nedelju dana policija je uhvatila Rokagrosovu ženu u hotelu treće klase s nekim engleskim mornarom.“

„Ma šta kažeš!“, uzviknula je gospođa Klodede.

„Ne verujem“, umešala se gospođa Savolta.

„Provereno. Tražili su neku bitangu ili nekog anarhistu i provalili su u sve sobe. Kada su ih vodili u policiju, Rokagrosova žena je rekla ko je i tražila je da razgovara s mužem telefonom.“

„Kakvo đubre! Prosto neverovatno!“, rekla je gospođa Klodede. „I šta je on rekao?“

„Ništa, čučete. Rokagrosova žena je ispala vrlo lukava. Umesto da pozove muža, pozvala je Kortabanjesa i on ju je izvukao iz škripca.“

„A otkud ti to znaš?“, kazala je gospođa Savolta. „Ispricao ti je Kortabanjes?“

„Ne, on ne bi otkrio takve stvari. Profesionalne tajne. Saznala sam iz drugog izvora, ali je provereno“, izjavila je gospođa Pareljs.

„To je skandal ozbiljnih razmera“, rekla je gospođa Klodede.

„A Englez?“, upitala je gospođa Savolta.

„Ništa se ne zna. I njega su pustili i vratio se na brod, kao ošurena mačka, bez želje da ponovi išta slično. Nije bio važan: ložič, ili nešto tako.“

„Zašto bi ta žena uradila tako nešto?“, zapitala se gospođa Savolta.

„Ženo, to ti je život“, rekla je gospođa Klodede. „Mlada je i polustrankinja. Ima drukčiji stil života.“

„Pride“, dodala je gospođa Pareljs, „tu je i ono o njenom mužu, ne znam da li znate.“

„Rokagrosa? Luis Rokagrosa? Pa, šta mu je?“

„Molim? Niste upućene? Kažu da... eto, da mu se sviđaju muškarci...“

„Sestro slatka!“, rekla je gospođa Klodede. „Svaki dan uključiš nekog novog na svoj spisak.“

„Šta ja tu mogu? Ulovim ih iz prve.“

„Ah, devojke“, kazala je gospođa Savolta, „ne razumem zašto toliko volite da pričate o tako groznim temama. Meni se takve priče gade. Ja tu ništa ne mogu.“

„Ni meni se ne sviđaju, Rosa“, usprotivila se gospođa Pareljs. „Pričam vam zato što su mi to upravo rekli, ali ne da bismo se naslađivale tim svinjarijama.“

„Sve gore od goreg“, rekla je gospođa Klodede.

... A sada moram da zaustavim drhtanje prstiju i potisnem ogorčenje i sramotu koje osećam kako bih ogoljeno, objektivno i hladnokrvno prepričao događaje te zlosrećne noći, gole činjenice, svega nekoliko dana pre predviđenog i priželjkivanog datuma, kada je trebalo da počne toliko iščekivan, potreban i pravedan štrajk.

Tokom sukoba koji sam upravo opisao među radnicima se bio istakao čovek po imenu Visente Puentegarsija Garsija, čovek uzvišenog i ozbiljnog karaktera, uravnotežen i energičan, ispravnih namera i bistre pameti a, pri tom, dokazano pošten. E pa dobro, negde oko jedan sat noću dana 27. septembra tekuće godine, pomenuti Visente Puentegarsija Garsija vraćao se kući, koja se nalazi u Ulici Nezavisnosti, u kraju San Martin, sasvim spokojan i daleko od strašnog napada kom će biti izložen nekoliko minuta kasnije. Noć je bila prelepa, mirna. Na vedrom, jasnom i plavičastom nebu sijalo je bojažljivo nekoliko zvezda, a demokratska Ulica nezavisnosti izgledala je pusto, spokojno, tiho. Blaženi spokoj i tihi počinak tog kraja povremeno su narušavali jedino teški koraci skromnog noćnog čuvara, Anhela Pesejre, dok je obilazio delove iz njegove nadležnosti, a da niko, pa ni on, nije naslućivao užasnu dramu koja se stvarala u tajnovitoj tišini i koja će se uskoro desiti, i to izvesno nekažnjeno.

Ubrzo zatim pojavljuje se mladi radnik, uspravan, snažan, jak, oštih crta i pun života i iluzija. Taj mladi radnik je Visente

Puentegarsija Garsija, koji, nakon što je prisustvovao sastanku štrajkača, odlazi da se odmori, radostan, pun vere. Kada stigne do raskrsnice pomenute ulice i Ulice Majorca, Puentegarsija zastaje da popuši cigaretu i popriča s čuvarem, od kog se malo kasnije ljubazno oprašta.

Na svega nekoliko metara od trema njegove kuće, dva snažna muškarca, pretećeg izgleda, izlaze iz senke i kreću ka njemu. Puentegarsija hoda nenaoružan u susret dvojici muškaraca, polako, mirno.

„Stoj, tamo!“, uzvikuje jedan od njih, onaj koji deluje kao da ima više autoriteta i prostačkije lice, lice većeg ološa, većeg kriminalca.

Radnik staje. Jedan od muškaraca gleda u spisak koji je nesumnjivo dobio od kukavnih podstrekača tog jasnog čina.

„Jesi li ti Visente Puentegarsija Garsija?“

„Da, jesam“, odgovara Puentegarsija.

„Onda, za nama“, naređuju mu ti inkvizitorski žbirovi. I hvatajući ga čeličnim rukama za zglobove šaka, odvođe ga u pust i mračan ćošak.

„Ne ponašajte se prema meni tako“, traži Puentegarsija, „ja nisam kriminalac, već skromni radnik!“

Ali jedan žbir već je nesrećniku zadao snažan udarac u lice. Ono se usled snažnog bola zgrčilo u jezivu grimasu.

„Udri“, viče onaj što izgleda vodi akciju. „Tako će da zapamti jednom zasvagda.“

Nesrećnik preklinje očima prepunim suza, ali surovo mučenje ne prestaje. Pljušte udarci i Puentegarsija posrće, mučen strašnim povredama koje mu izazivaju pesnice, pada na zemlju okrvavljen i gotovo onesvešćen. Čak i kad je pao, nastavljaju da ga šutiraju i pesničaju dvojica ubica. Kada se zlosrećni Puentegarsija našao pod nogama tih zločinaca, osetio je jezu i grčeve, video je bleskove svetla, bleštave krugove i vatrene mačeve.

Njegova nesrećna supruga, koja je izašla na balkon zabrinuta zbog kašnjenja svog supruga, i privučena bukom, istrčava

na ulicu kao luda, ne zna za sebe od plača, presecajući vazduh oštrom, probadajućom vriskom od bola, od strašne neverice. Krvnici kukavice beže kada je ugledaju kako dolazi. Privučen vriskom, stiže čestiti čuvar. Zajedno prenose u krevet namučeno telo radnika, koji, uvijajući se u lokvi od guste i isparavajuće krvi, još uspeva da s prezirom promrmlja: „Bednici! Stoka!“

Narednog dana ne dolazi na posao Visente Puentegarsija Garsija, koji je uvek bio veoma tačan, veoma odgovoran, skoro besprekoran. Njegovo teško stanje sprečava ga da upozori kolege na opasnost koja im preti. Tako padaju, iz noći u noć, radnici: Sehismundo Dalmau Marti, Migel Galjiva Rijus, Marijano Lopes Ortega, Hose Simo Rovira, Hose Olivares Castro, Agustin Garsija Gvardija, Patrisio Rives Eskuder, H. Monfort i Saturnino Monhe Orgasa.* Policija je, nakon što je obavestena o napadima, pokrenula istragu, ali su bitange volšebno nestale i nijedan od tragova koje su navele žrtve nije omogućio da budu otkriveni. Iako su imena onih koji su povlačili konce u ovom lutkarskom pozorištu bila u mislima naroda, nije se mogao pronaći nijedan dokaz protiv njih. Štrajk nije sproveden, i tako je zatvoreno jedno od najsrमतnijih i najodvratnijih poglavlja u istoriji našeg voljenog grada.

Kroz gustu maglu lučke četvrti lutao sam s kovertama čitavog tog monotonog i tmurnog septembra. Prve noći sam jedva pronašao kafanu, jer sam prethodnog puta išao kolima i gotovo da nisam obratio pažnju kojim smo putem išli. Zatekao sam dvojicu snagatora i Ciganku kako završavaju večeru. Oni su me veselo pozdravili. Primetio sam da je Marija Koral, bez šminke, u jednostavnoj, šivenoj haljini i udaljena od raskalašnog ambijenta kabarea, bila daleko od toga da izazove onaj utisak

* Imena radnika su izmišljena. To su, zapravo, prilagođena imena koje je Mendosa pronašao u jednom od dela koje navodi na početku romana (I. Bó i Singla.: *Montjuich. Notas y recuerdos* /1917/). (Prim. prev.)

potčinjenosti koji je one noći ostavila na mene. Ipak, priznao sam, njen osmeh i govor imali su istu onu drskost koja me je uzdrimala.

„Svideo si mi se one noći, znaš?“, rekla mi je Marija Koral.

Ja sam došao da obavim zadatak i pružio sam kovertu Ciganki u ruke.

„Tvoj gospodar ne dolazi danas?“, upitala me je podrugljivo.

„Ne. Tako smo se dogovorili, ako se dobro sećam.“

„Tako smo se dogovorili, ali bih volela da ga vidim. Reci mu to sutra, nećeš da zaboraviš?“

„Kako hoćeš.“

Kada sam drugi put išao u *Kuću Alfonso*, nisam nosio jednu kovertu, već dve. Marija Koral se nasmejala, ali nije napravila nikakvu primedbu na moj račun.

„Reci svom gospodaru“, rekla je dok se opraštala, „da ga nećemo izneveriti ni u kom smislu.“

I s vrata mi je poslala poljubac koji je izazvao komentare gostiju. Treći put sam zatekao dvojicu snagatora kako proždiru hranu, ali Marija Koral nije bila s njima.

„Otišla je, nezahvalnica“, rekao je jedan od snagatora. „Napustila nas je pre nekoliko dana.“

„Gore po nju“, tešio ga je drugi snagator. „Baš me zanima kako će da izvodi svoju tačku bez nas.“

„Nama je svejedno, znaš?“, rekli su mi. „Mi možemo da nastavimo da radimo isto. Publika dolazi zbog nas. Jedino besnim što je otišla posle svega što smo učinili za nju.“

„A pomogli smo joj, i sve“, rekao je drugi snagator.

„Pronašli smo je polumrtvu od gladi u jednom od onih mesta gde smo ranije nastupali, znate? I povelili smo je s nama, toliko nam je bilo žao.“

„Ali kad se vrati, videće ona ko smo.“

„Nećemo joj dozvoliti da nastupa s nama.“

„Nećemo sigurno.“

„Je li ona bila...?“, upitao sam. „U kakvom je ona bila odnosu s vama?“

„U odnosu nezahvalnosti“, rekao je jedan od snagatora.

„U odnosu da nas napusti, posle svega što smo učinili za nju“, zaključio je drugi.

Odustao sam od toga da ih ispitujem o Ciganki i pitao sam ih za njihov posao, ne za onaj u kabareu, već za onaj koji su radili za Leprinsa.

„Oh, ide dobro. Potražimo tog tipa s njegovog spiska, i izbaćimo ga. Kad padne, kažemo mu: 'Da naučiš da se ne guraš tamo gde te ne zovu!' To nam je ona rekla da treba da kažemo: 'Tamo gde te ne zovu.' I odemo što brže možemo, da nas ne uhvati policija.“

„Poslednji put zamalo da nas uhvate. Trčali smo neko vreme, a kad više nismo mogli dalje, morali smo da uđemo u jednu kafanu i da, od muke, popijemo dva piva. I pazite šta je slučajnost: u toj kafani je bio tip kog smo pre toga umlatili. Čim nas je video, zinuo je od straha: nije imao dva zuba koja mu je izbio ovaj. Viknuli smo mu: 'Da se ne guraš tamo gde te ne zovu!', i tip je istrčao. A i mi smo otišli, iz opreznosti.“

To je bio poslednji put da sam nosio kovertu u *Kuću Alfonso*.

„Ako se dobro razmisli“, reko, „tvoja teorija neizbežno vodi u fatalizam i tvoja zamisao slobode nije ništa drugo do skup granica koje su odredile posledice događaja, koji su, pak, posledice drugih, prethodnih događaja.“

„Jasno mi je u kom pravcu ciljaš“, odvratio je Paharito de Soto, „mada mislim da grešiš. Ako sloboda ne postoji izvan granica stvarnosti, poput slobode letenja, koja nadmašuje fizičke granice čoveka, nije manje tačno da je unutar pomenutih granica sloboda potpuna i, u skladu s time kako se ona koristi, oblikovaće se potonji uslovi. Uzmimo, na primer, radnički protest iz naših dana. Hoćeš da mi kažeš da se ne radi o događaju

uslovljenom okolnostima? Ne. Savršeno je jasno: plate, neusklađenost cena i plata, uslovi rada, sve zajedno, ne mogu a da ne dovedu do ove reakcije. A sad, kakav će biti ishod? Ne znamo. Hoće li radnička klasa postići da joj budu ispunjeni zahtevi? Niko ne može da predvidi. Zašto? Zato što poraz ili pobjeda zavise od *izbora* sredstava. Stoga, a eto mog zaključka, misija svih i svakog od nas nije da se borimo za slobodu ili napredak, apstraktno, to su prazne reči, nego da doprinesemo stvaranju budućih uslova koji će omogućiti čovečanstvu bolji život, u novom svetu, sa širokim i jasnim vidicima.“

NASTAVAK PISMENE IZJAVE BIVŠEG KOMESARA POLICIJE DON ALEHANDRA VASKES RIOSA, DATE PRED KONZULOM SJEDINJENIH AMERIČKIH DRŽAVA U BARSELONI 21. NOVEMBRA 1926. GODINE

Dokazni dokument, aneks br. 2

*(Prilaže se engleski prevod sudskog tumača
Gusmana Ernandesa de Fenvika)*

... Da sam, čak i pre nego što sam se uključio neposredno i lično u slučaj danas poznat kao slučaj Savolta, znao za navodne napade izvršene na deset radnika iz istog preduzeća. Da je rečeno da su pomenuti napadi (od kojih nijedan nije bio ništa više od običnog premlaćivanja bez posledica) izvršeni po izričitom naređenju upravnika preduzeća i posredstvom plaćenih ubica, s ciljem da se saseče navodni štrajk u povoju. Da se iz istražnog postupka koji je obavljen (i u kom nisam ni na koji način učestvovao) zaključilo da nema dokaza, čak ni dalekih, za umešanost glavešina. Da se nagađalo da napadi potiču iz samog radničkog sektora i da su posledica unutrašnjih neslaganja ili navodne borbe za vođstvo ili prevlast unutar pomenutog

sektora, zapodenutih između dvojice istaknutih pobunjenika, izvesnog Visentea Puentegarsija Garsije i izvesnog H. Monfortea. Prvi je bio poznati andaluzijski anarhista, a drugi opasan katalonski komunista i prijatelj Hoakina Maurina (videti priloženu kartoteku). Da je kao posledica prijave koju je podneo jedan od navodno napadnutih (sećam se, čini mi se, da se radilo o izvesnom Simou) i već pomenutih istraga, nekoliko ljudi privedeno, među kojima su već navedeni Visente Puentegarsija Garsija i H. Monfort, izvesni Saturino Monhe Ogasa (komunista), izvesni Hose Oliveros Kastro (anarho-sindikalista), izvesni Galjiva (anarho-sindikalista) i izvesni Hose Simo Rovira (socijalista). Da su svi ili skoro svi gorepomenuti odmah pušteni na slobodu i da nijedan nije bio u zatvoru kada sam ja preuzeo već pomenuti slučaj.